

Editörden/Editorial/من رئيس التحرير

İbrahim HATİBOĞLU, Uluslar arası Açılımların İlk Meyvesi...

Makaleler/Articles/مقالات

Halis AYDEMİR, Ömer b. Abdullâh b. 'Urve'nin Güvenilirlik Katsayısı:
İhtimal Hesapları Merkezli Hadis Rivayet Sistemi Teorisine bir Uygulama/
*The Reliability Coefficient of 'Umar b. Abdullâh b. 'Urwa: An Application
of the Theory of System of Transmission of Hadith Based on Probability Calculations*

Recep ŞENTÜRK, Critical Methods on Hadîth: Self Reflexivity
in Hadîth Scholarship/*Hadis Tenkit Metotları: Hadis İlminde Öz Eleştiri*

İshak Emin AKTEPE, Schacht ve 'Şâfi'nin Hayatı ve Şahsiyeti Üzerine'
Adlı Makalesinin Tahlil ve Tenkidi/*Examination and critique of Schaht
and his article on "On Shafi's life and Personality*

Mirza TOKPINAR, 'Men teşebbehe bi-kavmin fe-huve minhum'
Hadisi Üzerine Bir İnceleme/*A Study on the Hadîth
'Man tashabbaha bi-qawmin fa-huwa minhum'*

Yunus MACİT, Sünnet Verileri Işığında Çevre Eğitiminin Esasları/
The Essential Rules of the Education on the Environment in the light of the Sunnah

Tercüme/Translation/ترجمة

Harald MOTZKI, İbn Şihâb ez-Zührî'nin Fıkhı: Bir Kaynak Tenkidi İncelemesi/
*The Jurisprudence of Ibn Şihâb az-Zuhrî: A Source-critical Study
(Çev. Fatma KIZIL)*

Ömer b. Abdullâh b. ‘Urve’nin Güvenilirlik Katsayısı: İhtimal Hesapları Merkezli Hadis Rivayet Sistemi Teorisine Bir Uygulama

Halis AYDEMİR, Dr. Müh.*

“The Reliability Coefficient of
‘Umar b. ‘Abdullâh b. ‘Urwa:
An Application of the Theory
of System of Transmission of
Hadith Based on Probability
Calculations.”

Abstract: This study includes an application over transmitters of theory of system of transmission of Hadith based on probability calculations. Transmitter, who is chosen from the second generation after the followers of the companions of Prophet Muhammed (pbuh) in order to remove the unknown character, is ‘Umar b. ‘Abdullâh b. ‘Urwa b. al-Zubayr. The reliability coefficient (η) based on unknown transmitters is calculated by examining all reports with transmission chains issued by him. In the end of the article, the degrees of the words of al-carh and al-ta’dil used by the critics of Hadith about above mentioned transmitter is compared with the reliability coefficient (η) of the transmitter based on the theory of system of transmission of Hadith based on probability calculations.

Citation: Halis AYDEMİR, “Ömer b. Abdullâh b. ‘Urve’nin Güvenilirlik Kat sayısı: İhtimal Hesapları Merkezli Hadis Rivayet Sistemi Teorisine bir Model” (in Turkish), *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, III/2, 2005, pp. 7-36.

Key words: Riwayah, ‘Umar b. ‘Abdullâh b. ‘Urwa b. al-Zubayr, probability calculations, hadith, mathematical analysis.

GİRİŞ

*Hadis Rivayet Sistemine İhtimal Hesapları Merkezli Teorik Bir Yaklaşım*¹ adlı çalışmamızda üç temel husus söz konusu idi. Bunlardan birincisi râvilerin güvenilirlik kat sayısı (η); ikincisi hadislerin doğruluk yüzdesi (ω); üçüncüsü ise hadislerin ihtimal dâhilinde bulunan en üst biçimiyle yeniden terkihi. Eliniz-

---

* Hadis doktoru (UÜ), elektrik mühendisi (İTÜ); Hendese Ltd. Şti. Osmangazi/BURSA.
halisaydemir@hotmail.com

Hadis ilmini bana sevdiiren saygıdeğer hocam Prof. Dr. M. Ali SÖNMEZ beyefendiye ve çalışmalarında her bakımdan katkısı bulunan değerli kardeşim Elek. Müh. Haydar SOYSAL’a burada teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

¹ Bkz. Halis Aydemir, “A Theoretical Approach to the System of Transmission of Hadith Based on Probability Calculations”, *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, III/1, 2005, ss. 51–84.

deki makalede bu üç unsurdan sadece birincisiyle alâkalı bir uygulama mevcuttur.²

Râvilerin güvenilirlik kat sayısı η 'nın hesaplanması, modelin ilk ve en önemli aşamasıdır. Hem bir başlangıç hem de bir numûne olmak üzere burada Ömer b. Abdullâh b. 'Urve adlı râvi ele alınacaktır.

Teorinin tatbikatına örnek râvi olmak üzere Ömer b. Abdullâh b. 'Urve'nin seçilmesinin birkaç nedeni bulunmaktadır: birincisi, rivayetlerinin az oluşu dolayısıyla teorinin uygulanabilirliğini ve anlaşılabilirliğini kolaylaştırması, ikincisi nisbeten geç bir dönemden, etbâ'u't-tâbiîn'den oluşu, üçüncüsü ise, el-Buhârî ve Müslim'in müşterek râvileri arasında yer almış bulunması.

Ömer b. Abdullâh b. 'Urve Kimdir?

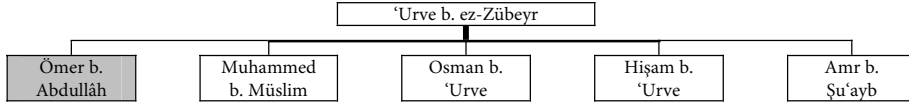
Doğum ve vefat tarihi noktasal olarak bilinmemektedir. Etbâ'u't-Tâbiînden olup altıncı tabaka ulemâsından sayılmaktadır. Sahâbeden kimseyi görmemiştir. Nesebi, Ömer b. Abdullâh b. 'Urve b. ez-Zübeyr b. el-Avvam el-Kureşî el-Esedî el-Medenî'dir. Yani meşhur sahâbi Urve b. Zübeyr b. el-Avvâm'ın torunudur. *Kütüb-i sitte* müelliflerinden el-Buhârî, Müslim ve en-Nesâî'de rivayetleri yer almıştır.³

Ömer b. Abdullâh b. 'Urve'nin Rivayetleri⁴

1. Rivayet

حدثنا عثمان بن الهيثم أو محمد عنه، عن ابن جريج، أخبرني عمر بن عبد الله بن عروة، سمع عروة والقاسم يخبران، عن عائشة، قالت: طيبت رسول الله صلى الله عليه وسلم بيدي بذريعة في حجة الوداع للحل والإحرام.

Ömer b. Abdullâh b. 'Urve bu hadisi, hem dedesi 'Urve b. ez-Zübeyr'den hem de el-Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekr'den aktarmaktadır. Dedesinden yaptığı aktarım onun birinci rivayeti olarak ele alınacaktır:

² Bu uygulamayla ilgili önerilen akış diyagramı için adı geçen makalemize bkz. s. 70.

³ bkz. el-Buhârî, *et-Tarihü'l-kebir*, Beyrut: Dâru'l-Fikr ts., VI, 167 (no. 2056); İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dil*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut 1952, VI, 117 (no. 634); İbn Hibbân, *es-Sikât*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1975, VII, 166 (no. 9491); İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1984, VII, 412 (no. 781); el-Mizzî, *Tehzibu'l-Kemâl*, Beyrut 1980, XXI, 413 (no. 4269).

⁴ Bu başlık altında hesaplananlar, bu rivayetlerin doğru olma ihtimalleri değil, nakilimizin bu rivayetlerdeki isabet yüzdeleridir. Bir rivayetin doğru olma ihtimalinin (ω) hesaplanabilmesi için, o rivayetin tüm aktarım kanallarında yer alan tüm râvilerin, bu makale çalışmasında olduğu gibi güvenilirlik kat sayılarının (η) hesaplanması gerekir. Adı geçen makalemize bkz. s. 59.

Haber kaynağı ‘Urve b. ez-Zübeyr’den Ömer b. Abdullâh’ın yaptığı bu aktarımı kaynaklardan tespit edilen dört ayrı râvi desteklemektedir. Rivayetlerin hepsi benzer formattadır. Bu formata x adını verelim. Mevcut farklılıklar ayrı bir format tanımlamayı gerektirecek bir *aykırılık*⁵ içermemektedir.⁶ Buradaki ve bundan sonraki rivayetlerdeki nâkillerin hiçbirinin henüz hesaplanmış bir güvenilirlik kat sayısı (η) bulunmadığından hepsi meçhul râviler addedilecektir.⁷ Bu hâliyle yukarıdaki aktarım *beş meçhul kişinin benzer aktarımı* şeklinde değerlendirilir:⁸

⁵ Bu kelimededen maksat, aynı olayla ilgili olarak gelen anlatımlardaki farklılıklardan birini doğru kabul ettiğimizde diğerinin olasılık dışı kaldığı durumlardır. Anlatımdan anlatıma değişiklik arz eden ancak genel temayı bozmayan farklılıklar yeni bir format tanımlamayı gerektirmez. Fakat, bu farklılıklar olayın temel argümanlarından (yani: olayın yeri, zamanı, aktörleri ve mesajı) birinde söz konusu oluyorsa, o takdirde, ya yeni bir format tanımlamalı ya da yeterince karine mevcut ise farklı bir olayla karşı karşıya bulunulduğuna hükmedilmelidir. Söz konusu farklılıkların tartışıldığı bölüm, makale hacmini çok fazla aştığı için bu çalışmadan çıkartılmıştır.

⁶ Rivayetin **Ömer b. Abdullâh** tarihiyle gelen türevleri için bkz. el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, Dâru İbn Kesîr, Beyrut 1987, üçüncü baskı, V, 2216, (no. 5586); Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, Müessesetü Kurtuba, Kahire, VI, 200, (no. 25682); 244, (no. 26120); eş-Şâfi’î, *Müsnedü’ş-Şâfi’î*, Dâru’l-Kütübîl-‘İlmiyye, Beyrut, I, 120, (no. 558); *el-‘Ümm*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 1393, ikinci baskı, II, 151; el-Beyhakî, *Sünenü’l-Beyhakî el-kübrâ*, Mektebet-ü Dâru’l-Bâz, Mekke 1994, V, 34, (no. 8738); 136 (no. 9376); İbn Abdülberr, *et-Temhîd*, Vezâratü ‘Umûmi’l-Evkâf, el-Mağrib 1387, XIX, 299.

Rivayetin **Muhammed b. Müslim** tarihiyle gelen türevleri için bkz. Müslim, *Sahîhu Müslim*, Beyrut: Dâru İhyâi’t-Türâsîl-‘Arabî ts., II, 846, (no. 1189); en-Nesâî, *el-Müctebâ*, Mektebu’l-Matbû’âtîl-İslâmiyye, Haleb 1986, V, 137 (no. 2687, 2688); eş-Şâfi’î, *Müsnedü’ş-Şâfi’î*, I, 120 (no. 555); Ebû Ya’lâ, *el-Müsned*, Dâru’l-Me’mûn li’t-Türâs, Dimaşk 1984, VII, 353 (no. 4391); el-Beyhakî, *Sünenü’l-Beyhakî el-kübrâ*, V, 34 (no. 8736); el-Humeydî, *Müsnedü’l-Humeydî*, Dâru’l-Kütübîl-‘İlmiyye-Mektebetü’l-Mütenebbi, Beyrut-Kahire, I, 105 (no. 211); İbn Ebû Dâvud, *Müsnedü ‘Âişe*, Mektebetü’l-Aksâ, Kuveyt 1405, I, 59 (no. 24); Temmâm er-Râzi, *el-Fevâid*, Mektebetü’r-Rüşd, Riyad 1412, I, 18 (no. 14); eş-Şâfi’î, *el-‘Ümm*, II, 151, 203.

Rivayetin **Osman b. ‘Urve** tarihiyle gelen türevleri için bkz. Buhârî, V, 2216 (no. 5584); Müslim, II, 846 (no. 1189); Nesâî, V, 137 (no. 2689); Ahmed, *el-Müsned*, VI, 38 (no. 24151); eş-Şâfi’î, *Müsnedü’ş-Şâfi’î*, I, 120 (no. 556); el-Beyhakî, *Sünenü’l-Beyhakî el-kübrâ*, V, 34 (no. 8737); et-Tahâvî, *Şerhu Me’âni’l-âsar*, Dâru’l-Kütübîl-‘İlmiyye, Beyrut 1399, II, 130 (no. 3331, 3340); İbn Ebû Dâvud, *Müsnedü ‘Âişe*, I, 59 (no. 24); İbn Asâkir, İbn Asâkir, *Târîhu Dimaşk*, Dâru’l-Fikr, Beyrut 1995, XXXIX, 438; İbn Abdülberr, *et-Temhîd*, II, 257; eş-Şâfi’î, *el-‘Ümm*, II, 151, 203.

Rivayetin **Hişam İbn ‘Urve** tarihiyle gelen türevleri için bkz. en-Nesâî, *Sünenü’n-Nesâî el-kübrâ*, II, 459 (no. 4163); Ahmed, *el-Müsned*, VI, 207 (no. 25766); İbn Râhûye, *Müsnedü İshâk İbni Râhûye*, Mektebetü’l-İmân, Medîne 1991/1412, II, 177 (no. 679); 353 (no. 886); İbn Ebû Dâvud, *Müsnedü ‘Âişe*, I, 59 (no. 24); eş-Şâfi’î, *el-‘Ümm*, II, 203. Her ne kadar Osman b. ‘Urve kardeşi Hişam’ın bu hadisi kendisinden duyduğunu iddia etse de biz, bu olasılığın zaten tanım dâhilinde olduğunu göz önünde bulundurarak, Hişam b. ‘Urve’yi devre dışı bırakmaktan vazgeçtik. Söz konusu tanımlar için bkz. Halis Aydemir, “A Theoretical Approach to the System of Transmission of Hadith Based on Probability Calculations”, *HTD*, III/1, 2005, s. 52–53.

Rivayetin **Amr b. Şu’ayb** tarihiyle gelen türevleri için bkz. ed-Dârekutnî, *es-Sünen*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut 1966, II, 274 (no. 176).

⁷ Bkz. Aydemir, a.g.m., s. 66.

⁸ Bu makalede bir meçhul kişinin aktarımı dışındaki tüm aktarımlarda F₂; ihmal edilecektir.

x formatındaki naklin toplam doğru nakil ihtimali sayısı:

$$\delta_x = 2^m - 1 = 2^5 - 1 = 32 - 1 = 31$$

f : farklı nakil formatlarının sayısı.

$$f = (m/m + r/r + t/t + \dots + s/s) = 1$$

Toplam ihtimal sayısı:

$$\varepsilon = 2^m + 2^r + 2^t + \dots + 2^s - (f-1) = 2^5 - (1-1) = 32$$

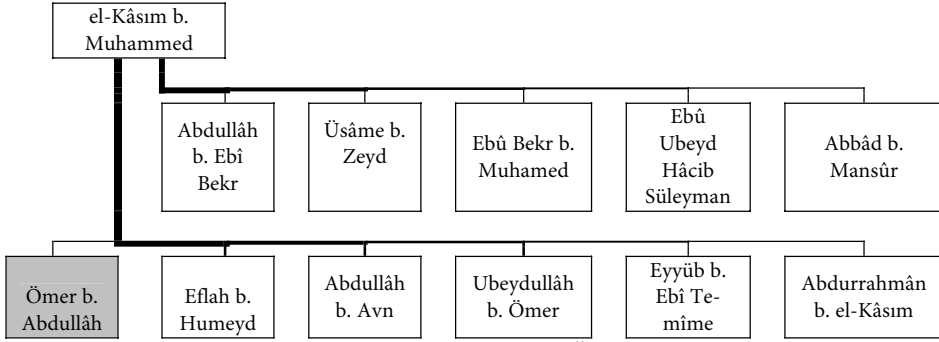
x formatındaki naklin doğru olma ihtimali:

$\omega_x = x$ formatındaki naklin toplam doğru nakil ihtimali sayısı/Toplam ihtimal sayısı = δ_x / ε

$$\omega_x = \delta_x / \varepsilon = 31 / 32$$

2. Rivayet

Ömer b. Abdullâh yukarıdaki rivayeti bir de el-Kâsım b. Muhammed b. Ebî Bekr'den aktarmaktadır.

Haber kaynağı el-Kâsım b. Muhammed'den Ömer b. Abdullâh'ın yaptığı bu aktarımı tespit edebildiğimiz on ayrı râvi desteklemektedir. Rivayetlerin hepsi benzer formattadır. Bu formata x adı verilecektir. Mevcut farklılıklar arasında ayrı bir format tanımlamayı gerektirecek bir aykırılık göze çarpmamaktadır.⁹

⁹ Rivayetin **Ömer b. Abdullâh** tarihiyle gelen türevleri için bkz. Buhârî, V, 2216 (no. 5586); Ahmed, *el-Müsned*, VI, 200 (no. 25682); 244 (no. 26120); eş-Şâfi'i, *Müsne'dü's-Şâfi'i*, I, 120 (no. 558); el-Beyhakî, *Sünenü'l-Beyhakî el-kübrâ*, V, 34 (no. 8738); 136 (no. 9376); İbn Abdülberr, *et-Temhid*, XIX, 299; eş-Şâfi'i, *el-'Ümm*, II, 151.

Rivayetin **Eflah b. Humeyd** tarihiyle gelen türevleri için bkz. Müslim, II, 846 (no. 1189); Ahmed, *el-Müsned*, VI, 207 (no. 25765); el-Beyhakî, *Sünenü'l-Beyhakî el-kübrâ*, V, 136 (no. 9375); İbn Râhûye, *Müsne'dü İshâk İbni Râhûye*, II, 383 (no. 932); 407 (no. 962); İbn Asâkir, *Târihu Dimâşk*, XXXXXXIX, 226; İbn Abdülberr, *et-Temhid*, XIX, 298.

Rivayetin **Abdullâh b. 'Avn** tarihiyle gelen türevleri için bkz. Ahmed, *el-Müsned*, VI, 98 (no. 24716); 192 (no. 25643); İbn Hayyân, *Tabakâtu'l-muhaddisîn bi-İsbâhân*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1992/1412, IV, 135 (no. 583).

Rivayetin **Ubeydullâh b. Ömer** tarihiyle gelen türevleri için bkz. Müslim, II, 846 (no. 1189); Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *Sünenü İbn Mâce* (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki), Beyrut: Dâru'l-

Bu hâliyle yukarıdaki aktarım *on bir meçhul kişinin benzer aktarımı* şeklinde değerlendirilecektir:

x formatındaki naklin toplam doğru nakil ihtimali sayısı:

$$\delta_x = 2^m - 1 = 2^{11} - 1 = 2048 - 1 = 2047$$

f: farklı nakil formatlarının sayısı.

$$f = (m/m + r/r + t/t + \dots + s/s) = 1$$

Toplam ihtimal sayısı:

$$\epsilon = 2^m + 2^r + 2^t + \dots + 2^s - (f-1) = 2^{11} - (1-1) = 2048$$

x formatındaki naklin doğru olma ihtimali:

$\omega_x = x$ formatındaki naklin toplam doğru nakil ihtimali sayısı/Toplam ihtimal sayısı = δ_x / ϵ

$$\omega_x = \delta_x / \epsilon = 2047 / 2048$$

Fikr ts., II, 1011 (no. 3042); Ahmed, *el-Müsned*, VI, 98 (no. 24716); en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî el-kübrâ*, II, 459 (no. 4164); et-Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, II, 130 (no. 3332); Ali b. el-Ca'd, *Müsned İbni'l-Ca'd*, Müessesetü Nâdir, Beyrut 1990/1410, I, 379 (no. 2589).

Rivayetin **Eyyüb b. Ebî Temîme** tarikiyle gelen türevleri için bkz. Ahmed, *el-Müsned*, VI, 216 (no. 25859); en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî el-kübrâ*, II, 459 (no. 4161); et-Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, II, 130 (no. 3339).

Rivayetin **Abdurrahmân b. el-Kâsım** tarikiyle gelen türevleri için bkz. Buhârî, II, 624 (no. 1667); 558 (no. 1465); V, 2214 (no. 5578); Müslim, II, 846 (no. 1189); 849 (no. 1191); Ebû Dâvud, *Sünenü Ebî Dâvud* (nşr. Muhammed Muhyiddîn), Beyrut Dâru'l-Fikr ts., I, 544 (no. 1745); et-Tirmizî, *el-Câmiu's-sahih*, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, Beyrut, III, 259 (no. 917); Nesâî, V, 137 (no. 2685, 2686); 138 (no. 2692); Ahmed, *el-Müsned*, VI, 39 (no. 24157); 181 (no. 25515); 186 (no. 25563); 214 (no. 25831); 238 (no. 26059); Dârimî, *Sünenü'd-Dârimî*, Dâru'l-Kitabi'l-'Arabî, Beyrut 1407, II, 51 (no. 1803); İbn Huzeyme, *Sahîhu İbn Huzeyme*, el-Mektebu'l-İslâmî, Beyrut 1970/1390, IV, 155 (no. 2581, 2582); 156 (no. 2583); 301 (no. 2933); İbn Balabân, *Sahîhu İbn Hibbân bi-tertibî İbn Balabân*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1993/1414, IX, 85 (no. 3770, 3771); eş-Şâfi'î, *Müsnedü's-Şâfi'î*, I, 120 (no. 554); et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, Dâru'l-Harameyn, Kahire 1415, II, 31 (no. 1139); Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, IIX, 164 (no. 4712); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 1409, III, 205 (no. 13480); el-Beyhakî, *Sünenü'l-Beyhakî el-kübrâ*, V, 34 (no. 8735); İbn Râhûye, *Müsnedü İshâk İbn Râhûye*, II, 381 (no. 929); 382 (no. 930); 422 (no. 982); et-Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1984/1405, I, 407 (no. 707); el-Humeydî, *Müsnedü'l-Humeydî*, 104 (no. 210); İbn Abdülberr, *et-Temhîd*, XIX, 297.

Rivayetin **Abdullâh b. Ebî Bekr** tarikiyle gelen türevi için bkz. ed-Dârekutnî, *es-Sünen*, II, 274 (no. 178).

Rivayetin **Üsâme b. Zeyd** tarikiyle gelen türevleri için bkz. et-Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-âsâr*, II, 130 (no. 3333); 228 (no. 3730); İbn Abdülberr, *et-Temhîd*, XIX, 298.

Rivayetin **Ebû Bekr b. Muhammed** tarikiyle gelen türevleri için bkz. en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî el-kübrâ*, II, 458 (no. 4160); İbn Hazm, *el-İhkâm*, Dâru'l-Hadis, Kahire 1404, IV, 589.

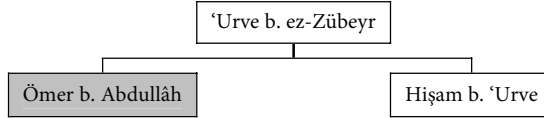
Rivayetin **Ebû Ubeyd Hâcib Süleyman** tarikiyle gelen türevi için bkz. et-Taberânî, *Müsnedü's-Şâmiyyîn*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1984/1405, II, 269 (no. 1317).

Rivayetin **Abbâd b. Mansûr** tarikiyle gelen türevi için bkz. Ahmed, *el-Müsned*, VI, 186 (no. 25566).

3. Rivayet

حدثنا عبد الله، حدثني أبي، ثنا يعقوب، ثنا أبي، عن أبي إسحاق، حدثني عمر بن عبد الله بن عروة بن الزبير، عن جده عروة، عن حدثه من أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم، قال: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يأمرنا أن نصنع المساجد في دورنا وأن نصلح صنعتها ونظهرها.

Ömer b. Abdullâh bu hadisi, dedesi 'Urve b. ez-Zübeyr'den aktarmaktadır.

Haber kaynağı 'Urve b. ez-Zübeyr'den Ömer b. Abdullâh'ın yaptığı bu aktarım tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece Hişam b. 'Urve tarafından desteklenmektedir. Her iki rivayet de benzer formattadır. Bu formata x adı verilsin. Aralarında ikinci bir format tanımlamayı gerektirecek bir aykırılık bulunmamaktadır.¹⁰ Bu hâliyle yukarıdaki aktarım *iki meçhul kişinin benzer aktarımı* şeklinde değerlendirilir:

x formatındaki naklin toplam doğru nakil ihtimali sayısı:

$$\delta_x = 2^m - 1 = 2^2 - 1 = 4 - 1 = 3$$

f : farklı nakil formatlarının sayısı.

$$f = (m/m + r/r + t/t + \dots + s/s) = 1$$

Toplam ihtimal sayısı:

$$\varepsilon = 2^m + 2^r + 2^t + \dots + 2^s - (f-1) = 2^2 - (1-1) = 4$$

x formatındaki naklin doğru olma ihtimali:

$\omega_x = x$ formatındaki naklin toplam doğru nakil ihtimali sayısı/Toplam ihtimal sayısı = δ_x / ε

$$\omega_x = \delta_x / \varepsilon = 3/4$$

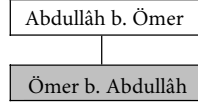
4. Rivayet

حدثنا عبد الله، ثنا أبي، ثنا يعقوب، سمعت أبي يحدث، عن يزيد، يعنى بن الهاد، عن محمد بن عبد الله، أنه حدثه: أن عبد الله بن عمر لقي ناسا خرجوا من عند مروان، فقال: من أين جاء هؤلاء؟ قالوا: خرجنا من عند الأمير مروان. قال: وكل حق رأيتموه تكلمتم به وأعنتم عليه، وكل منكر رأيتموه أنكرتموه ورددموه عليه؟ قالوا: لا والله، بل يقول ما ينكر فنقول: قد

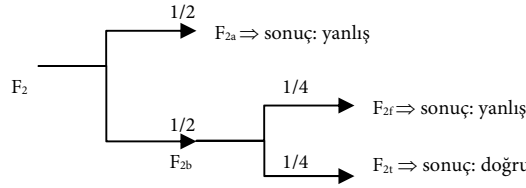
¹⁰ Rivayetin Ömer b. Abdullâh tarihiyle gelen türevi için bkz. Ahmed, *el-Müsne'd*, V, 371 (no. 23195). Rivayetin Hişam b. 'Urve tarihiyle gelen türevleri için bkz. Ebû Dâvud, I, 178 (no. 455); Tirmizî, II, 489 (no. 594); İbn Mâce, I, 250 (no. 759); Ahmed, *el-Müsne'd*, VI, 279 (no. 26429); İbn Hibbân, IV, 513 (no. 1634); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, II, 141 (no. 7444); el-Beyhaki, *Sünenü'l-Beyhaki el-Kübrâ*, II, 439 (no. 4106); İbn Abdülberr, *et-Temhid*, XIV, 160.

أصبت أصلحك الله، فإذا خرجنا من عنده قلنا: قاتله الله ما أظلمه وأفجره! قال عبد الله: كنا بعهد رسول الله صلى الله عليه وسلم نعد هذا نفاقا لمن كان هكذا!

Ömer b. Abdullâh bu rivayetinde, Abdullâh b. Ömer’le ilgili bir olay anlatmaktadır.¹¹

Kendisinin bu olayı gözlemlemiş olması tarihen mümkün değildir. Haber kaynağını vermeden tanık olmadığı bir olayı aktardığı için aktarım türü F_2 'dir.¹² Her ne kadar Abdullâh b. Ömer’in benzer durumlarda hep aynı tepkiyi verdiği birçok hadiste geçmekte¹³ ise de, bu hadislerde geçen olayların hiçbirinin yukarıdaki olayın aynısı olduğunu göstermeye yetecek yeterli ipucu yoktur. Dolayısıyla râviyi bu aktarımında başkaları vasıtasıyla sorgulama imkânı bulunmamaktadır.

Şekil-1

Şekil-1 de görüldüğü üzere, Ömer b. Abdullâh’ın yaptığı bu nakil yoluyla ulaştırdığı haberin doğruluğu ile ilgili olarak 4 ihtimal vardır. Bunlardan 1 tanesi doğru, 3 tanesi yanlıştır. Dolayısıyla bu naklin doğru olma ihtimali:

$$\omega = \text{Toplam doğru haber ihtimali sayısı} / \text{Toplam ihtimal sayısı} = \delta / \varepsilon$$

$$\omega = \delta / \varepsilon = 1/4$$

¹¹ Bkz. Ahmed, *el-Müsned*, II, 69 (no. 5373).

¹² Nakil türleri için bkz. Aydemir, a.g.m., s. 40-43.

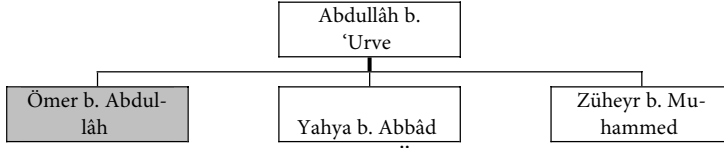
¹³ Bkz. Buhârî, VI, 2626 (no. 6756); Ebû Ya’lâ, *el-Müsned*, X, 46 (no. 5679); et-Tayâlisî, *Müsnedü’t-Tayâlisî*, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut, I, 264 (no. 1955); el-Hâris b. Ebû Üsâme, el-Hâfız Nuruddîn el-Heysemî, *Bugyetü’l-bâhis ‘an zevâidi Müsnedi’l-Hâris*, Merkezu Hıdmeti’s-Sünne, Medine 1992/1413, II, 984 (no. 1095). Bu hadislerin râvileri arasında Ömer b. Abdullâh’ın dedesi ‘Urve’nin bulunması akla Ömer’in hadisi dedesinden duymuş olabileceği ihtimalini getirmektedir. Ne var ki Ömer b. Abdullâh olay tanığı gibi aktarımında bulunmaktadır. Ayrıca verdiği haber de bu hadislerle örtüşmemektedir.

5. Rivayet

أخبرنا عبد الله بن صالح، حدثني الليث، حدثني يزيد بن عبد الله، عن عمر بن عبد الله بن عروة، عن عبد الله بن عروة، عن عبد الله بن الزبير، عن الزبير، أنه سمع النبي صلى الله عليه وسلم يقول: من حدث عني كذبا فليتبوأ مقعده من النار!

Ömer b. Abdullâh bu hadisi, hem babası Abdullâh b. 'Urve'den hem de dedesinin kardeşi Abdullâh b. ez-Zübeyr'den aktarmaktadır. Babasından naklettiğini beşinci, dedesinin kardeşinden aktardığını ise yedinci rivayeti olarak ele alalım:

Haber kaynağı Abdullâh b. 'Urve'den Ömer b. Abdullâh'ın yaptığı bu aktarımı tesbit edebildiğimiz iki ayrı râvi desteklemektedir. Rivayetlerin hepsi benzer formattadır. Bu formata x adını verelim. Mevcut farklılıklar ayrı bir format tanımlamayı gerektirecek bir aykırılık içermemektedir.¹⁴ Bu hâliyle yukarıdaki aktarım üç meçhul kişinin benzer aktarımı şeklinde değerlendirilir:

x formatındaki naklin toplam doğru nakil ihtimali sayısı:

$$\delta_x = 2^m - 1 = 2^3 - 1 = 8 - 1 = 7$$

f : farklı nakil formatlarının sayısı.

$$f = (m/m + r/r + t/t + \dots + s/s) = 1$$

Toplam ihtimal sayısı:

$$\varepsilon = 2^m + 2^r + 2^t + \dots + 2^s - (f-1) = 2^3 - (1-1) = 8$$

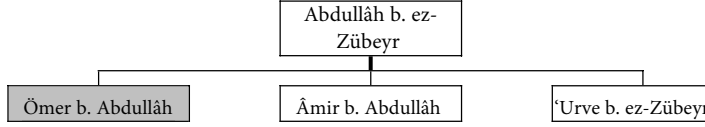
x formatındaki naklin doğru olma ihtimali:

$\omega_x = x$ formatındaki naklin toplam doğru nakil ihtimali sayısı/Toplam ihtimal sayısı = δ_x / ε

$$\omega_x = \delta_x / \varepsilon = 7 / 8$$

¹⁴ Rivayetin Ömer b. Abdullâh tarihiyle gelen türevleri için bkz. Dârimî, I, 88 (no. 233); et-Tebarânî, *el-Mu'cemu'l-evsat*, IIX, 331 (no. 8781); el-Hâkim en-Nisâbüri, *el-Medhal ila's-Sahih*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1404, I, 109; ed-Dârekutnî, *el-İlel*, Dârü Taybe, Riyad 1985/1405, IV, 233 (no. 530). Rivayetin Yahya b. Abbâd tarihiyle gelen türevi için bkz. et-Taberânî, *Turuku hadisi men kezebe 'aleyye*, el-Mektebu'l-İslâmî, Amman 1410, I, 53 (no. 30). Rivayetin Züheyr b. Muhammed tarihiyle gelen türevi için bkz. et-Tebarânî, *Turuku hadisi men kezebe 'aleyye*, el-Mektebu'l-İslâmî, Amman 1410, I, 54 (no. 31).

6. Rivayet

Haber kaynağı Abdullâh b. ez-Zübeyr'den Ömer b. Abdullâh'ın yaptığı bu aktarımı tesbit edebildiğimiz iki ayrı râvi desteklemektedir. Rivayetlerin hepsi benzer formattadır. Bu formata x adı verilsin. Mevcut farklılıklar ayrı bir format tanımlamayı gerektirecek bir aykırılık içermemektedir.¹⁵ Bu hâliyle yukarıdaki aktarım *üç meçhul kişinin benzer aktarımı* şeklinde değerlendirilir:

x formatındaki naklin toplam doğru nakil ihtimali sayısı:

$$\delta_x = 2^m - 1 = 2^3 - 1 = 8 - 1 = 7$$

f : farklı nakil formatlarının sayısı.

$$f = (m/m + r/r + t/t + \dots + s/s) = 1$$

Toplam ihtimal sayısı:

$$\varepsilon = 2^m + 2^r + 2^t + \dots + 2^s - (f-1) = 2^3 - (1-1) = 8$$

x formatındaki naklin doğru olma ihtimali:

$\omega_x = x$ formatındaki naklin toplam doğru nakil ihtimali sayısı / Toplam ihtimal sayısı = δ_x / ε

$$\omega_x = \delta_x / \varepsilon = 7 / 8$$

7. Rivayet

حدثنا ابن حميد، قال: ثنا سلمة، عن ابن إسحاق، قال: ثني عمر بن عبد الله بن عروة، عن جده عروة بن الزبير، عن حدثه: أن رجلا من الأعراب أتى النبي صلى الله عليه وسلم يستفتيه في الذي حرم الله عليه والذي أحل له فقال النبي صلى الله عليه وسلم: يحل لك الطيبات ويحرم عليك الخبائث إلا أن تفتقر إلى طعام لك فتأكل منه حتى تستغني عنه، فقال الرجل: وما فقري الذي يحل لي وما غنائ الذي يغنيني عن ذلك؟ فقال النبي صلى الله عليه وسلم: إذا

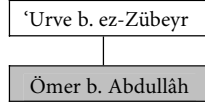
¹⁵ Rivayetin **Ömer b. Abdullâh** tarihiyle gelen türevi için bkz. et-Taberâni, *Turuku hadîsi men kezebe 'aleyye*, el-Mektebu'l-İslâmî, Amman 1410, I, 73 (no. 58).

Rivayetin **Âmir b. Abdullâh** tarihiyle gelen türevi için bkz. Buhârî, I, 52 (no. 107); Ebû Dâvud, II, 343 (no. 3651); İbn Mâce, I, 14 (no. 36); Ahmed, *el-Müsned*, I, 165 (no. 1413); 166 (no. 1428); et-Tayâlisî, *el-Müsned*, I, 27 (no. 191); Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, II, 30 (no. 667); 36 (no. 674); el-Bezzâr, *Müsnedü'l-Bezzâr*, Müessesetü 'Ulûmi'l-Kur'an, Beyrut 1409, III, 186 (no. 970); 187 (no. 971); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, V, 295 (no. 26242); en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî el-Kübrâ*, III, 457 (no. 5912); el-Kuzâ'î, *Müsnedü's-Şihâb*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1986/1407, ikinci baskı, I, 325 (no. 549); et-Taberâni, *Turuku hadîsi men kezebe 'aleyye*, I, 51 (no. 26); 52 (no. 27,28); 53 (no. 29); ed-Dârekutnî, *el-İlel*, Dâru Taybe, Riyad 1985/1405, IV, 233 (no. 530).

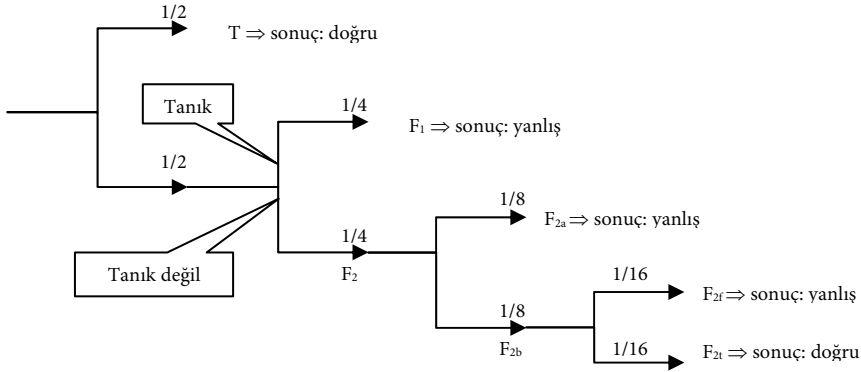
Rivayetin **Urve b. ez-Zübeyr** tarihiyle gelen türevleri için bkz. İbn Hibbân, XV, 440 (no. 6982); el-Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1990/1411, III, 407 (no. 5557).

كنت ترجو غناء تطلبه فتبلغ من ذلك شيئاً فأطعم أهلك ما بدا لك حتى تستغني عنه. فقال الأعرابي: ما غنائي الذي أدعه إذا وجدته؟ فقال صلى الله عليه وسلم: إذا أرويت أهلك غبوقاً من الليل فاجتنب ما حرم الله عليك من طعام مالك فإنه ميسور كله فليس فيه حرام.

Ömer b. Abdullâh bu hadisi, dedesi 'Urve b. ez-Zübeyr'den aktarmaktadır.¹⁶

Haber kaynağı 'Urve b. ez-Zübeyr'den Ömer b. Abdullâh'ın yaptığı bu aktarımı destekleyen ya da yalanlayan başka bir aktarıcı tespit edilemedi. Bu hâliyle yukarıdaki aktarım *bir meçhul kişinin aktarımı* şeklinde değerlendirilir:

Şekil-2

Şekil-2 de görüldüğü üzere, Ömer b. Abdullâh'ın yaptığı bu nakil yoluyla ulaştırdığı haberin doğruluğu ile ilgili olarak 16 ihtimal vardır. Bunlardan 9 tanesi doğru, 7 tanesi yanlıştır. Dolayısıyla bu naklin doğru olma ihtimali:

$$\omega = \text{Toplam doğru haber ihtimali sayısı} / \text{Toplam ihtimal sayısı} = \delta / \varepsilon$$

$$\omega = \delta / \varepsilon = 9/16$$

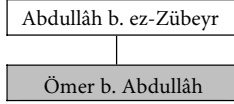
8. Rivayet

أخبرنا أبو القاسم إسماعيل بن محمد الحافظ، أنا أبو منصور بن شكرويه، أنا أبو بكر بن مردويه، أنا أبو بكر الشافعي، حدثنا معاذ بن المشي، نا مسدد، نا عطف بن مخلد المخزومي،

¹⁶ Rivayetin Ömer b. Abdullâh tarikiyle gelen türevleri için bkz. İsmâil b. Ömer, *Tefsîr İbn Kesîr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1401, II, 15; et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1405, VI, 87; es-Süyûtî, *ed-Dürü'l-mensûr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1993, III, 22.

حدثني عمر بن عبد الله بن عروة بن الزبير، قال: سمعت عبد الله يقول: قدمت مع الزبير من الشام من غزوة اليرموك فكنت أراه يصلي على راحلته حيث ما توجهت.

Ömer b. Abdullâh bu haberi, dedesinin kardeşi Abdullâh b. ez-Zübeyr'den aktarmaktadır.¹⁷

Haber kaynağı Abdullâh b. ez-Zübeyr'den Ömer b. Abdullâh'ın yaptığı bu aktarımı destekleyen ya da yalanlayan başka bir aktarıcı bulunamadı. Bu hâliyle yukarıdaki aktarım *bir meçhul kişinin aktarımı* şeklinde değerlendirilir.

Şekil-2 de görüldüğü üzere, Ömer b. Abdullâh'ın yaptığı bu nakil yoluyla ulaştırdığı haberin doğruluğu ile ilgili olarak 16 ihtimal vardır. Bunlardan 9 tanesi doğru, 7 tanesi yanlıştır. Dolayısıyla bu naklin doğru olma ihtimali:

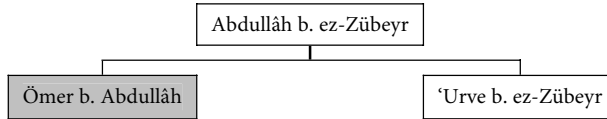
$$\omega = \text{Toplam doğru haber ihtimali sayısı} / \text{Toplam ihtimal sayısı} = \delta / \varepsilon$$

$$\omega = \delta / \varepsilon = 9/16$$

9. Rivayet

حدثنا ابن حميد، قال: ثنا سلمة، قال: ثني محمد بن إسحاق، عن عمر بن عبد الله بن عروة، عن عبد الله بن الزبير أنه قال وهو يحدث عن قتل يحيى بن زكريا، قال: ما قتل يحيى بن زكريا إلا بسبب امرأة بغي من بغايا بني إسرائيل وكان فيهم ملك وكان يحيى بن زكريا تحت يدي ذلك الملك فهمت ابنة ذلك الملك بايها. فقالت: لو أني تزوجت بأبي فاجتمع لي سلطانه دون النساء فقالت له: يا أبت تزوجني ودعته إلى نفسها فقال لها: يا بنية إن يحيى بن زكريا لا يحل لنا هذا فقالت: من لي بيحيى بن زكريا ضيق علي وحال بيني وبين أن أتزوج بأبي فأغلب علي ملكه وديناه دون النساء...

Ömer b. Abdullâh bu haberi, dedesinin kardeşi Abdullâh b. ez-Zübeyr'den aktarmaktadır.

Haber kaynağı Abdullâh b. ez-Zübeyr'den Ömer b. Abdullâh'ın yaptığı bu aktarım tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece 'Urve b. ez-Zübeyr tarafından desteklenmektedir. Her iki rivayet de benzer formattadır. Bu formata x adı verilsin. Rivayetler arasında ikinci bir format tanımlamayı gerektirecek bir

¹⁷ Rivayetin Ömer b. Abdullâh tarikiyle gelen türevleri için bkz. İbn Asâkir, *Târîhu Dimâşk*, XIIX, 337; Ali b. Hüsâmeddin el-Hindî, *Kenzu'l-ummâl fi süneni'l-akvâl ve'l-ef'âl*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1989, IIX, 637 (no. ۲۳۳۷۸).

aykırılık bulunmamaktadır.¹⁸ Bu hâliyle yukarıdaki aktarım *iki meçhul kişinin benzer aktarımı* şeklinde değerlendirilir:

x formatındaki naklin toplam doğru nakil ihtimali sayısı:

$$\delta_x = 2^m - 1 = 2^2 - 1 = 4 - 1 = 3$$

f : farklı nakil formatlarının sayısı.

$$f = (m/m + r/r + t/t + \dots + s/s) = 1$$

Toplam ihtimal sayısı:

$$\varepsilon = 2^m + 2^r + 2^t + \dots + 2^s - (f-1) = 2^2 - (1-1) = 4$$

x formatındaki naklin doğru olma ihtimali:

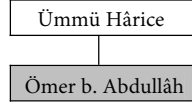
$\omega_x = x$ formatındaki naklin toplam doğru nakil ihtimali sayısı/Toplam ihtimal sayısı = δ_x / ε

$$\omega_x = \delta_x / \varepsilon = 3/4$$

10. Rivayet

أخبرنا أبو عبد الله وأبو سعيد، قالوا: نا أبو العباس، نا محمد، ثنا محمد بن عمر الأسلمي، ثنا مصعب بن ثابت، عن عمر بن عبد الله بن عروة بن الزبير، عن أم خارجة مولاة أسماء بنت أبي بكر رضي الله عنها أنها حضرت امرأة تموت فجعلت تقول لها إنك تسألين عن ربك وعن النبي فجعلت تثبتها.

Ömer b. Abdullâh bu haberi, Ümmü Hârice'den aktarmaktadır.¹⁹

Haber kaynağı Ümmü Hârice'den Ömer b. Abdullâh'ın yaptığı bu aktarımı destekleyen ya da yalanlayan başka bir aktarıcı bulunamadı. Bu hâliyle yukarıdaki aktarım *bir meçhul kişinin aktarımı* şeklinde değerlendirilir.

Şekil-2 de görüldüğü üzere, Ömer b. Abdullâh'ın yaptığı bu nakil yoluyla ulaştırdığı haberin doğruluğu ile ilgili olarak 16 ihtimal vardır. Bunlardan 9 tanesi doğru, 7 tanesi yanlıştır. Dolayısıyla bu naklin doğru olma ihtimali:

$$\omega = \text{Toplam doğru haber ihtimali sayısı/Toplam ihtimal sayısı} = \delta / \varepsilon$$

$$\omega = \delta / \varepsilon = 9/16$$

¹⁸ Rivayetin **Ömer b. Abdullâh** tarihiyle gelen türevi için bkz. et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1405, XV, 40.

Rivayetin **Urve b. ez-Zübeyr** tarihiyle gelen türevleri için bkz. el-Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek*, III, 640 (no. 6348); İbn Asâkir, *Târihu Dimâşk*, XXXXXXIV, 214; es-Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1993, V, 492.

¹⁹ Bkz. el-Beyhakî, *İsbâtü 'azâbi'l-kabr*, Dâru'l-Furkân, Ammân 1405, I, 134 (no. 232).

11. Rivayet

أخبرني إبراهيم بن يعقوب، قال: نا عبد الملك بن إبراهيم سنة ثلاث ومائتين أملاه علينا، قال: نا محمد بن محمد أبو نافع، قال: حدثني القاسم بن عبد الواحد، قال: حدثني عمر بن عبد الله بن عروة، عن عروة، عن عائشة، قالت: فخرت بمال أبي في الجاهلية وكان قد ألف ألف وقية. فقال النبي صلى الله عليه وسلم: اسكتي يا عائشة، فإني كنت لك كأبي زرع لأم زرع. ثم أنشأ رسول الله صلى الله عليه وسلم يحدث إن إحدى عشرة امرأة اجتمعن في الجاهلية فتعاهدن لتخبرن كل امرأة بما في زوجها ولا تكذب...

Ömer b. Abdullâh bu hadisi, dedesi 'Urve b. ez-Zübeyr'den aktarmaktadır.²⁰

'Urve b. ez-Zübeyr

Ömer b. Abdullâh

Haber kaynağı 'Urve b. ez-Zübeyr'den Ömer b. Abdullâh'ın yaptığı bu aktarımı destekleyen ya da yalanlayan başka bir aktarıcı bulunamadı. Bu hâliyle yukarıdaki aktarım *bir meçhul kişinin aktarımı* şeklinde değerlendirilir:

Şekil-2 de görüldüğü üzere, Ömer b. Abdullâh'ın yaptığı bu nakil yoluyla ulaştırdığı haberin doğruluğu ile ilgili olarak 16 ihtimal vardır. Bunlardan 9 tanesi doğru, 7 tanesi yanlıştır. Dolayısıyla bu naklin doğru olma ihtimali:

$$\omega = \text{Toplam doğru haber ihtimali sayısı} / \text{Toplam ihtimal sayısı} = \delta / \varepsilon$$

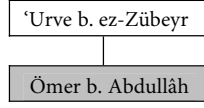
$$\omega = \delta / \varepsilon = 9/16$$

12. Rivayet

أخبرنا أبو الحسين أحمد بن عثمان المقرئ ببغداد، ثنا أبو الأحوص محمد بن الهيثم القاضي، ثنا سعيد بن أبي مریم، أنبا يحيى بن أيوب، ثنا يزيد بن الهادي، حدثني عمر بن عبد الله بن عروة، عن عروة بن الزبير، عن عائشة زوج النبي صلى الله عليه وسلم: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم لما قدم المدينة خرجت ابنته زينب من مكة مع كنانة أو ابن كنانة فخرجوا في أثرها أدركها هبار بن الأسود فلم يزل يطعن بعيرها برمحه حتى صرعها وألقت ما في بطنها واهريقتهما فاشتجر فيها بنو هاشم وبنو أمية...

²⁰ Rivayetin Ömer b. Abdullâh tarihiyle gelen türevleri için bkz. en-Nesâi, *Sünenü'n-Nesâi el-Kübrâ*, V, 358 (no. 9139); Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, IIX, 160 (no. 4703); et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XXIII, 173 (no. 272); 176 (no. 273); et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, Mektebetü'l-'Ulûmi ve'l-Hikem, Musul 1983/1404, XXIII, 173 (no. 272); 176 (no. 273); Ahmed b. Amr Ebû Bekr eş-Şeybânî, *el-Âhâd ve'l-mesâni*, Dâru'r-Râye, Riyad 1991/1411, V, 401 (no. 3035); el-Mizzî, *Tezhîbu'l-Kemâl*, XXI, 415; el-Buhârî, *et-Tarihü'l-kebir*, I, 224 (no. 702); er-Râmehermuzî, *Emsâlül-hadis*, Müessesetü'l-Kütübî's-Sakâfiyye, Beyrut 1409, I, 130, (no. 103); 131 (no. 105).

Ömer b. Abdullâh bu hadisi, dedesi ‘Urve b. ez-Zübeyr’den aktarmaktadır.²¹

Haber kaynağı ‘Urve b. ez-Zübeyr’den Ömer b. Abdullâh’ın yaptığı bu aktarımı destekleyen ya da yalanlayan başka bir aktarıcı bulunamadı. Bu hâliyle yukarıdaki aktarım *bir meçhul kişinin aktarımı* şeklinde değerlendirilir:

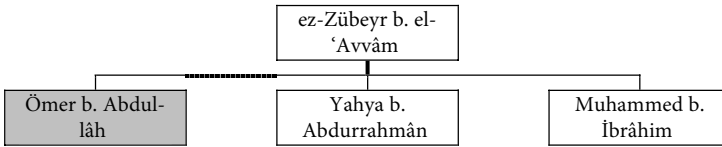
Şekil-2 de görüldüğü üzere, Ömer b. Abdullâh’ın yaptığı bu nakil yoluyla ulaştırdığı haberin doğruluğu ile ilgili olarak 16 ihtimal vardır. Bunlardan 9 tanesi doğru, 7 tanesi yanlıştır. Dolayısıyla bu naklin doğru olma ihtimali:

$$\omega = \text{Toplam doğru haber ihtimali sayısı} / \text{Toplam ihtimal sayısı} = \delta / \varepsilon$$
$$\omega = \delta / \varepsilon = 9/16$$

13. Rivayet

عبد الرزاق، عن ابن جريج، قال: أخبرني عمر بن عبد الله بن عروة، عن الزبير، أنه قدم أرضاً له بخيبر فإذا بفتيان في أرضه، فقال: من هؤلاء؟ ف قيل له: أمهم مولاة لرافع بن خديج وأبوهم عبد؛ فابتاع أباهم فأعتقه، ثم اختصما إلى عثمان، ف قضى بولايتهم للزبير. قال: فبنوهم أحياء اليوم.

Ömer b. Abdullâh, ulu dedesi ez-Zübeyr b. el-‘Avvâm’ın başından geçen bir olayı anlatmaktadır.

Bu üç râvinin üçünün de, ez-Zübeyr b. el-‘Avvâm’dan doğrudan rivayetleri tespit edilemedi. Buradaki rivayeti (أن) sığasıyla veriyorlar.²² ‘Urve b. ez-

²¹ Rivayetin Ömer b. Abdullâh tarihiyle gelen türevleri için bkz. el-Hâkîm en-Nisâbüri, *el-Müstedrek*, II, 219 (no. 2812); IV, 46 (no. 6836); et-Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-kebir*, XXII, 431 (no. 1051); et-Taberânî, *el-Mu‘cemu’l-evsat*, V, 80 (no. 4727); Ahmed b. Amr Ebû Bekr eş-Şeybânî, *el-Âhâd ve’l-mesâni*, Dâru’r-Râye, Riyad 1991/1411, V, 372 (no. 2975); el-Buhârî, *et-Târih’u’s-sagîr*, Mektebetü Dâru’t-Türâs, Kâhire 1977/1397, I, 7 (no. 13); İbn Asâkir, *Târihu Dimâşk*, III, 146, 147;

²² Rivayetin Ömer b. Abdullâh tarihiyle gelen türevi için bkz. Abdürrezzâk b. Hemmâm, *el-Musannef*, el-Mektebu’l-İslâmî, Beyrut 1403, IX, 41 (no. 16282). Rivayetin Yahya b. Abdurrahmân tarihiyle gelen türevi için bkz. el-Beyhâkî, *Sünenü’l-Beyhâkî el-kübrâ*, X, 307 (no. 21309).

Zübeyr, üç râvinin de ortak hocasıdır; dolayısıyla ondan duymuş olmaları muhtemeldir. Nitekim Hişâm b. ‘Urve bu haberi babasından aktarmaktadır.²³

Ömer b. Abdullâh’ın böyle bir olaya tanık olması ya da bunu büyük dedesinden dinlemiş olması tarihen mümkün değildir. Haber kaynağını vermeden tanık olmadığı bir olayı aktardığı için aktarım türü F₂’dir.²⁴ Her dört aktarım da benzer formatta olmasına rağmen belirli bir haber kaynağının bulunmayışı rivayetler üzerinden değerlendirme yapmamıza imkân vermemektedir.

Şekil-1 de görüldüğü üzere, Ömer b. Abdullâh’ın yaptığı bu nakil yoluyla ulaştırdığı haberin doğruluğu ile ilgili olarak 4 ihtimal vardır. Bunlardan 1 tanesi doğru, 3 tanesi yanlıştır. Dolayısıyla bu naklin doğru olma ihtimali:

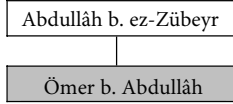
$$\omega = \text{Toplam doğru haber ihtimali sayısı} / \text{Toplam ihtimal sayısı} = \delta / \varepsilon$$

$$\omega = \delta / \varepsilon = 1/4$$

14. Rivayet

حدثنا أبو بكر، قال: حدثنا عبد الله بن نمير، عن عبد الله بن مسلم، عن عمرو بن عبد الله بن عروة بن الزبير، أن ثابت بن عبد الله بن الزبير طاف سبعا بعد صلاة الصبح فجلس ولم يصل فجاءه عبد الله بن الزبير فقال: يا بني إن كنت طائفا فصل وإذا لم تصل فلا تطف!

Ömer b. Abdullâh, dedesinin kardeşi Abdullâh b. ez-Zübeyr ile alakalı bir hâdise anlatmaktadır.²⁵

Haber kaynağı Abdullâh b. ez-Zübeyr’den Ömer b. Abdullâh’ın yaptığı bu aktarımı destekleyen ya da yalanlayan başka bir aktarıcı bulunamadı. Bu hâliyle yukarıdaki aktarım *bir meçhul kişinin aktarımı* şeklinde değerlendirilir.

Şekil-2 de görüldüğü üzere, Ömer b. Abdullâh’ın yaptığı bu nakil yoluyla ulaştırdığı haberin doğruluğu ile ilgili olarak 16 ihtimal vardır. Bunlardan 9 tanesi doğru, 7 tanesi yanlıştır. Dolayısıyla bu naklin doğru olma ihtimali:

$$\omega = \text{Toplam doğru haber ihtimali sayısı} / \text{Toplam ihtimal sayısı} = \delta / \varepsilon$$

$$\omega = \delta / \varepsilon = 9/16$$

Rivayetin **Muhammed b. İbrâhim** tarikiyle gelen türevi için bkz. Abdürrezzâk, IX, 41 (no. 16281);

²³ Rivayetin **Hişâm b. ‘Urve** tarikiyle gelen türevi için bkz. Abdürrezzâk, IX, 42 (no. 16283, 16284).

²⁴ Nakil türleri için adı geçen makalemize bkz. s. 40-43.

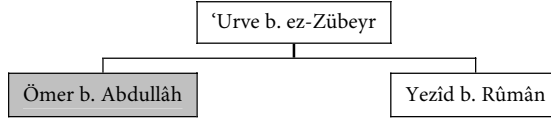
²⁵ Rivayetin **Ömer b. Abdullâh** tarikiyle gelen türevi için bkz. İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, III, 181 (no. 13253).

15. Rivayet

أخبرنا أبو عبد الله الحافظ، ثنا أبو العباس محمد بن يعقوب، ثنا أحمد بن عبد الجبار، ثنا يونس بن بكير، عن ابن إسحاق، قال: حدثني عمر بن عبد الله بن عروة، عن عروة بن الزبير، قال: جعل رسول الله صلى الله عليه وسلم شعار المهاجرين يوم بدر يا بني عبد الرحمن وشعار الخزرج يا بني عبد الله وشعار الأوس يا بني عبيد الله وسمى خيله يا خيل الله.

Ömer b. Abdullâh bu haberi, dedesi 'Urve b. ez-Zübeyr'den aktarmaktadır.

Haber kaynağı 'Urve b. ez-Zübeyr'den Ömer b. Abdullâh'ın yaptığı bu aktarım tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece Yezîd b. Rûmân tarafından desteklenmektedir. Her iki rivayet de benzer formattadır. Bu formata x adı verilsin. Aralarında ikinci bir format tanımlamayı gerektirecek bir aykırılık bulunmamaktadır.²⁶ Bu hâliyle yukarıdaki aktarım *iki meçhul kişinin benzer aktarımı* şeklinde değerlendirilir:

x formatındaki naklin toplam doğru nakil ihtimali sayısı:

$$\delta_x = 2^m - 1 = 2^2 - 1 = 4 - 1 = 3$$

f : farklı nakil formatlarının sayısı.

$$f = (m/m + r/r + t/t + \dots + s/s) = 1$$

Toplam ihtimal sayısı:

$$\varepsilon = 2^m + 2^r + 2^t + \dots + 2^s - (f-1) = 2^2 - (1-1) = 4$$

x formatındaki naklin doğru olma ihtimali:

$$\omega_x = x \text{ formatındaki naklin toplam doğru nakil ihtimali sayısı} / \text{Toplam ihtimal sayısı} = \delta_x / \varepsilon$$

$$\omega_x = \delta_x / \varepsilon = 3/4$$

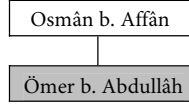
16. Rivayet

أخبرنا عبد الرزاق، عن ابن جريج، قال: أخبرني عمر بن عبد الله بن عروة، أن عثمان وهو محصور ارتقى في كنيف له فسمعهم يذكرون قتله لا يريدون غيره فنزل فقال لقد سمعتم يريدون امرا ما كنت أخشى أن تذبل به ألسنتهم ولا تنشرح به صدورهم إنما يحل دم المسلم ثلاث كفر بعد إيمان أو زنا بعد إحصان أو قتل نفس بغير نفس.

²⁶ Rivayetin Ömer b. Abdullâh tarikiyle gelen türevi için bkz. el-Beyhakî, *Sünenü'l-Beyhakî el-Kübrâ*, VI, 361 (no. 12829).

Rivayetin Yezîd b. Rûmân tarikiyle gelen türevleri için bkz. el-Beyhakî, *Sünenü'l-Beyhakî el-Kübrâ*, VI, 361 (no. 12830); el-Hâkim en-Nisâbü'rî, *el-Müstedrek*, II, 116 (no. 2510).

Ömer b. Abdullâh bu rivayetinde, Osmân b. Affân'la ilgili bir olay anlatmaktadır.²⁷

Kendisinin bu olayı gözlemlemiş olması tarihen mümkün değildir. Haber kaynağını vermeden tanık olmadığı bir olayı aktardığı için aktarım türü F2'dir.

Şekil-1 de görüldüğü üzere, Ömer b. Abdullâh'ın yaptığı bu nakil yoluyla ulaştırdığı haberin doğruluğu ile ilgili olarak 4 ihtimal vardır. Bunlardan 1 tanesi doğru, 3 tanesi yanlıştır. Dolayısıyla bu naklin doğru olma ihtimali:

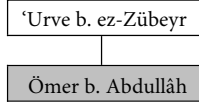
$$\omega = \text{Toplam doğru haber ihtimali sayısı} / \text{Toplam ihtimal sayısı} = \delta / \varepsilon$$

$$\omega = \delta / \varepsilon = 1/4$$

17. Rivayet

حدثنا بندار بن بشار، ثنا أبو داود، ثنا جعفر بن عبد الله القرشي، أخبرني عمر بن عبد الله بن عروة بن الزبير، عن أبيه عروة بن الزبير، عن أبي ذر الغفاري رضي الله عنه، قال: قلت يا رسول الله، كيف علمت أنك نبي وبما علمت حتى استيقنت؟ فقال: يا أبا ذر، أتاني ملكان وأنا ببطحاء مكة فوق أحدهما بالأرض وكان الآخر بين السماء والأرض فقال أحدهما لصاحبه: أهو هو؟ قال: هو هو. قال: فزنه برجل. قال: فوزنتي برجل فرجحته ثم قال...

Ömer b. Abdullâh bu hadisi, dedesi 'Urve b. ez-Zübeyr'den rivayet etmektedir.²⁸

Haber kaynağı 'Urve b. ez-Zübeyr'den Ömer b. Abdullâh'ın yaptığı bu aktarımı destekleyen ya da yalanlayan başka bir aktarıcı bulunamadı. Bu hâliyle yukarıdaki aktarım *bir meçhul kişinin aktarımı* şeklinde değerlendirilir.

Şekil-2 de görüldüğü üzere, Ömer b. Abdullâh'ın yaptığı bu nakil yoluyla ulaştırdığı haberin doğruluğu ile ilgili olarak 16 ihtimal vardır. Bunlardan 9 tanesi doğru, 7 tanesi yanlıştır. Dolayısıyla bu naklin doğru olma ihtimali:

²⁷ Bkz. Abdürrezzâk, X, 167 (no. 18701).

²⁸ Rivayetin Ömer b. Abdullâh tarihiyle gelen türevleri için bkz. Ebû Bekr Abdullâh b. Muhammed, *el-Hevâtif*, Müessesetü'l-Kütübi's-Sakâfiyye, Beyrut 1413, I, 18, (no. 3); İbn Asâkir, *Târihu Dimâşk*, III, 461; Ebu'l-Kâsım Hibetullâh b. el-Hasen, *I'tikâdü Ehli's-Sünne*, Dârü Taybe, Riyad 1402, IV, 754 (no. 1405); İsmâil b. Muhammed el-İsbahânî, *Delâilu'n-Nübüvve*, Dârü Taybe, Riyad 1409, I, 31 (no. 2); et-Taberî, *Târihu't-Taberî*, Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1407, I, 534; el-Hattâbî, *Gâribu'l-hadis*, Câmiatü Ümmi'l-Kura, Mekke 1402, I, 676.

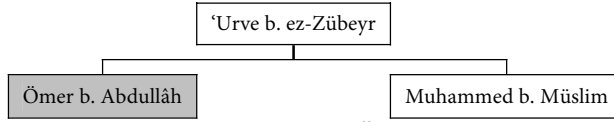
$$\omega = \text{Toplam doğru haber ihtimali sayısı} / \text{Toplam ihtimal sayısı} = \delta / \varepsilon$$

$$\omega = \delta / \varepsilon = 9/16$$

17. Rivayet

حدثني إبراهيم بن موسى، قال: أخبرنا هشام، أن ابن جريج أخبرهم، قال: أخبرني عمر بن عبد الله بن عروة، عن عروة، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: يا حكيم، إن الدنيا خضرة حلوة! قال: فما أخذ من أبي بكر وعمر وعثمان ولا معاوية ديوانا ولا غيره حتى مات لعشر سنوات من إمارة معاوية.

Ömer b. Abdullâh bu haberi, dedesi 'Urve b. ez-Zübeyr'den aktarmaktadır.

Haber kaynağı 'Urve b. ez-Zübeyr'den Ömer b. Abdullâh'ın yaptığı bu aktarım tespit edebildiğimiz kadarıyla sadece Muhammed b. Müslim tarafından desteklenmektedir. Her iki rivayet de benzer formattadır. Bu formata x adı verilsin. Aralarında ikinci bir format tanımlamayı gerektirecek bir aykırılık bulunmamaktadır.²⁹ Bu hâliyle yukarıdaki aktarım *iki meçhul kişinin benzer aktarımı* şeklinde değerlendirilir:

x formatındaki naklin toplam doğru nakil ihtimali sayısı:

$$\delta_x = 2^m - 1 = 2^2 - 1 = 4 - 1 = 3$$

f : farklı nakil formatlarının sayısı.

$$f = (m/m + r/r + t/t + \dots + s/s) = 1$$

Toplam ihtimal sayısı:

$$\varepsilon = 2^m + 2^r + 2^t + \dots + 2^s - (f-1) = 2^2 - (1-1) = 4$$

x formatındaki naklin doğru olma ihtimali:

$\omega_x = x$ formatındaki naklin toplam doğru nakil ihtimali sayısı/Toplam ihtimal sayısı = δ_x / ε

$$\omega_x = \delta_x / \varepsilon = 3/4$$

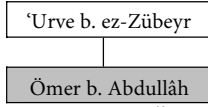
²⁹ Rivayetin **Ömer b. Abdullâh** tarihiyle gelen türevleri için bkz. el-Buhârî, *et-Tarihü'l-kebir*, III, 11 (no. 42); İbn Asâkir, *Târihu Dimaşk*, XV, 97.

Rivayetin **Muhammed b. Müslim** tarihiyle gelen türevleri için bkz. Buhârî, II, 535 (no. 1403); V, 2365 (no. 6076); Müslim, II, 717 (no. 96); Tirmizî, IV, 641 (no. 2463); Nesâî, V, 100 (no. 2601); Ahmed, *el-Müsned*, III, 434 (no. 15612); İbn Hibbân, IIX, 14 (no. 3220); 194 (no. 3402); 197 (no. 3406); et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, III, 188 (no. 3078); 189 (no. 3081); Abdürrezzâk, XI, 102 (no. 20041); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, VII, 85 (no. 34383); el-Beyhakî, *Sünenü'l-Beyhakî el-Kübrâ*, IV, 196 (no. 7662); et-Taberânî, *Müsnedü'ş-Şâmiyyin*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1984/1405, IV, 204 (no. 3108); el-Humeydî, *Müsnedü'l-Humeydî*, 253 (no. 553); Abdullâh b. el-Mübârek, *ez-Zühhd*, I, 174 (no. 503); Ahmed b. Amr Ebü Bekr eş-Şeybânî, *ez-Zühhd*, Dâru'r-Reyyân li't-Türâs, Kahire 1408, I, 72 (no. 149).

19. Rivayet

أخبرنا محمد بن عمر، قال: أخبرنا أبو بكر بن عبد الله بن أبي سيرة، عن عمر بن عبد الله بن عروة، أنه سمع عروة والقاسم بن محمد يقولان: أوصى أبو بكر عائشة أن يدفن إلى جنب رسول الله صلى الله عليه وسلم، فلما توفي حفر له وجعل رأسه عند كتفي رسول الله صلى الله عليه وسلم وألصق اللحد بقبر رسول الله صلى الله عليه وسلم فقبر هناك.

Ömer b. Abdullâh bu hadisi, hem dedesi 'Urve b. ez-Zübeyr'den hem de el-Kâsım b. Muhammed'den rivayet etmektedir.³⁰ Dedesinden yaptığı rivayeti 19. rivayeti olarak ele alınacaktır:

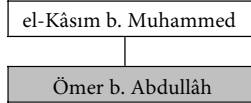
Haber kaynağı 'Urve b. ez-Zübeyr'den Ömer b. Abdullâh'ın yaptığı bu aktarımı destekleyen ya da yalanlayan başka bir aktarıcı bulunamadı. Bu hâliyle yukarıdaki aktarım *bir meçhul kişinin aktarımı* şeklinde değerlendirilir.

Şekil-2 de görüldüğü üzere, Ömer b. Abdullâh'ın yaptığı bu nakil yoluyla ulaştırdığı haberin doğruluğu ile ilgili olarak 16 ihtimal vardır. Bunlardan 9 tanesi doğru, 7 tanesi yanlıştır. Dolayısıyla bu naklin doğru olma ihtimali:

$$\omega = \text{Toplam doğru haber ihtimali sayısı} / \text{Toplam ihtimal sayısı} = \delta / \varepsilon$$

$$\omega = \delta / \varepsilon = 9/16$$

20. Rivayet

Haber kaynağı el-Kâsım b. Muhammed'den Ömer b. Abdullâh'ın yaptığı bu aktarımı destekleyen ya da yalanlayan başka bir aktarıcı bulunamadı. Bu hâliyle yukarıdaki aktarım *bir meçhul kişinin aktarımı* şeklinde değerlendirilir.

Şekil-2 de görüldüğü üzere, Ömer b. Abdullâh'ın yaptığı bu nakil yoluyla ulaştırdığı haberin doğruluğu ile ilgili olarak 16 ihtimal vardır. Bunlardan 9 tanesi doğru, 7 tanesi yanlıştır. Dolayısıyla bu naklin doğru olma ihtimali:

$$\omega = \text{Toplam doğru haber ihtimali sayısı} / \text{Toplam ihtimal sayısı} = \delta / \varepsilon$$

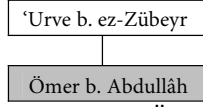
$$\omega = \delta / \varepsilon = 9/16$$

³⁰ Rivayetin Ömer b. Abdullâh tarihiyle gelen türevleri için bkz. İbn Asâkir, *Târihu Dimâşk*, XXX, 446; İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, Dâru Sâdır, Beyrut, III, 209.

21. Rivayet

عمر بن عبد الله بن عروة بن الزبير بن العوام القرشي الأسدي، سمع جده، وسمع عمرو بن سليم يحدث عامر بن عبد الله بن الزبير، سمع أبا قتادة رضي الله عنه، قال النبي صلى الله عليه وسلم: إذا دخل أحدكم المسجد فليركع! قاله يعقوب، عن أبيه، عن ابن إسحاق.

Ömer b. Abdullâh bu hadisi, hem dedesi 'Urve b. ez-Zübeyr'den³¹ hem Amr b. Süleym'den hem de 'Âmir b. Abdullâh'tan aktarmaktadır. Dedesinden yaptığı bu rivayeti 21. rivayeti olarak ele alınacaktır. Diğer ikisi de sırasıyla 22. ve 23. rivayeti olarak değerlendirilecektir.

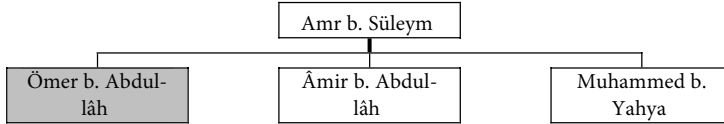
Haber kaynağı 'Urve b. ez-Zübeyr'den Ömer b. Abdullâh'ın yaptığı bu aktarımı destekleyen ya da yalanlayan başka bir aktarıcı bulunamadı. Bu hâliyle yukarıdaki aktarım *bir meçhul kişinin aktarımı* şeklinde değerlendirilir.

Şekil-2 de görüldüğü üzere, Ömer b. Abdullâh'ın yaptığı bu nakil yoluyla ulaştırdığı haberin doğruluğu ile ilgili olarak 16 ihtimal vardır. Bunlardan 9 tanesi doğru, 7 tanesi yanlıştır. Dolayısıyla bu naklin doğru olma ihtimali:

$$\omega = \text{Toplam doğru haber ihtimali sayısı} / \text{Toplam ihtimal sayısı} = \delta / \varepsilon$$
$$\omega = \delta / \varepsilon = 9/16$$

22. Rivayet

Ömer b. Abdullâh yukarıdaki rivayeti bir de Amr b. Süleym'den aktarmaktadır.

Haber kaynağı Abdullâh b. ez-Zübeyr'den Ömer b. Abdullâh'ın yaptığı bu aktarımı tesbit edebildiğimiz iki ayrı râvi desteklemektedir. Her iki rivayet de benzer formattadır. Bu formata x adı verilsin. Aralarında ikinci bir format tanımlamayı gerektirecek bir aykırılık bulunmamaktadır.³² Bu hâliyle yukarıdaki aktarım *üç meçhul kişinin benzer aktarımı* şeklinde değerlendirilir:

³¹ Rivayetin Ömer b. Abdullâh tarihiyle gelen türevi için bkz. el-Buhârî, *et-Tarihü'l-kebir*, Dâru'l-Fikr, VI, 167 (no. 2056).

³² Rivayetin Ömer b. Abdullâh tarihiyle gelen türevi için bkz. el-Buhârî, *et-Tarihü'l-kebir*, Dâru'l-Fikr, VI, 167 (no. 2056).

x formatındaki naklin toplam doğru nakil ihtimali sayısı:

$$\delta_x = 2^m - 1 = 2^3 - 1 = 8 - 1 = 7$$

f : farklı nakil formatlarının sayısı.

$$f = (m/m + r/r + t/t + \dots + s/s) = 1$$

Toplam ihtimal sayısı:

$$\varepsilon = 2^m + 2^r + 2^t + \dots + 2^s - (f-1) = 2^3 - (1-1) = 8$$

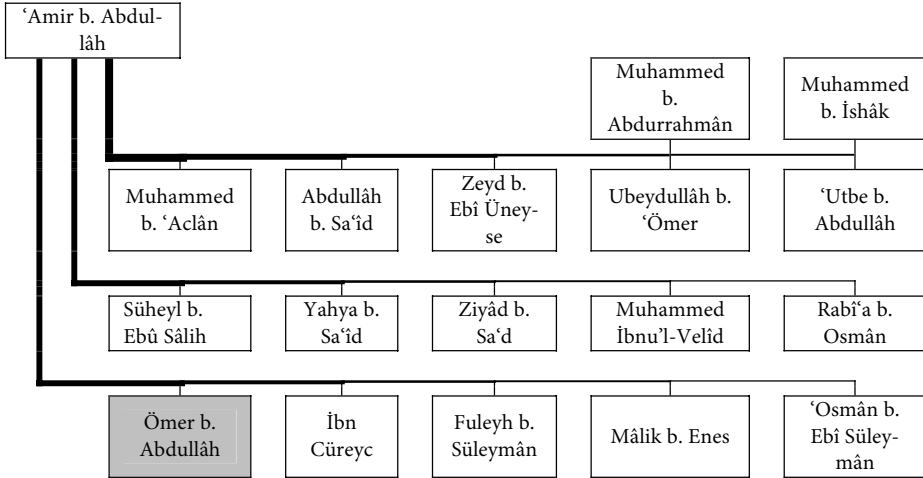
x formatındaki naklin doğru olma ihtimali:

$\omega_x = x$ formatındaki naklin toplam doğru nakil ihtimali sayısı/Toplam ihtimal sayısı = δ_x / ε

$$\omega_x = \delta_x / \varepsilon = 7 / 8$$

23. Rivayet

Ömer b. Abdullâh yukarıdaki rivayete bir de ‘Âmir b. Abdullâh’ı tanık göstermektedir.

Haber kaynağı ‘Âmir b. Abdullâh’tan Ömer b. Abdullâh’ın yaptığı bu aktarımı tesbit edebildiğimiz on altı ayrı râvi desteklemektedir. Rivayetlerin hepsi benzer formattadır. Bu formata x adı verilsin. Mevcut farklılıklar arasında ayrı

Rivayetin ‘Âmir b. Abdullâh’ tarihiyle gelen türevleri için bkz. Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, Dâru İhyâi’t-Türâsîl-‘Arabi, Mısır, I, 162 (no. 386); Buhârî, I, 170 (no. 433); Müslim, I, 495 (no. 69); Tirmizî, II, 129 (no. 316); Nesâî, II, 53 (no. 730); Ahmed, *el-Müsned*, V, 295 (no. 22576); 303 (no. 22631); Dârimî, I, 376 (no. 1393); İbn Hibbân, *es-Sikât*, VI, 245 (no. 2499); Abdullâh b. el-Mübârek, *ez-Zühd*, I, 456 (no. 1291).

Rivayetin Muhammed b. Yahya tarihiyle gelen türevi için bkz. Müslim, I, 495 (no. 70); Ahmed, *el-Müsned*, V, 305 (no. 22654); İbn Huzeyme, III, 164 (no. 1829); et-Taberânî, *el-Mu’cemu’l-kebir*, XXIII, III, 241 (no. 3281); el-Beyhâkî, *Sünenü’l-Beyhâkî el-kübrâ*, III, 194 (no. 5486).

bir format tanımlamayı gerektirecek bir aykırılık göze çarpmamaktadır.³³ Bu hâliyle yukarıdaki aktarım *on yedi meçhul kişinin benzer aktarımı* şeklinde değerlendirilecektir:

- ³³ Rivayetin **Ömer b. Abdullâh** tarihiyle gelen türevleri için bkz. el-Buhârî, *et-Târihu'l-kebir*, VI, 167 (no. 2056); Ahmed b. Ali el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, III, 47 (no. 981); ed-Dârekutnî, *el-İlel*, VI, 143 (no. 1034).
- Rivayetin **İbn Cüreyc** tarihiyle gelen türevleri için bkz. İbn Hibbân, VI, 245 (no. 2499); ed-Dârekutnî, *el-İlel*, VI, 142 (no. 1034).
- Rivayetin **Fuleyh b. Süleymân** tarihiyle gelen türevleri için bkz. Dârimî, I, 376 (no. 1393); ed-Dârekutnî, *el-İlel*, VI, 142 (no. 1034).
- Rivayetin **Mâlik b. Enes** tarihiyle gelen türevleri için bkz. Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, I, 162 (no. 386); Buhârî, I, 170 (no. 433); Müslim, I, 495 (no. 69); Tirmizî, II, 129 (no. 316); Nesâî, II, 53 (no. 730); Ahmed, *el-Müsned*, V, 295 (no. 22576); 303 (no. 22631); Ebû Dâvud, I, 180 (no. 467); İbn Mâce, I, 324 (no. 1013); İbn Hibbân, VI, 244 (no. 2497); el-Beyhakî, *Sünenü'l-Beyhakî el-Kübrâ*, III, 53 (no. 4701).
- Rivayetin **'Osmân b. Ebû Süleymân** tarihiyle gelen türevleri için bkz. Ahmed b. Ali el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, III, 47 (no. 981); İbn Asâkir, *Târihu Dimaşk*, XXXXXI, 53; et-Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-Âsâr*, I, 370 (no. 2019); Ahmed, *el-Müsned*, V, 305 (no. 22647); İbn Huzeyme, III, 162 (no. 1825); el-Humeydî, *Müsnedü'l-Humeydî*, 203 (no. 421); ed-Dârekutnî, *el-İlel*, VI, 141 (no. 1034).
- Rivayetin **Süheyl b. Ebû Sâlih** tarihiyle gelen türevi için bkz. Tirmizî, II, 129 (no. 316); Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, IV, 89 (no. 2117); İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, I, 429 (no. 1677); Ahmed, *el-Müsned*, V, 296 (no. 22582); Ahmed b. Ali el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, III, 47 (no. 981).
- Rivayetin **Yahya b. Sa'id** tarihiyle gelen türevleri için bkz. İbn Hibbân, VI, 242 (no. 2495); İbn Huzeyme, I, 235 (no. 383); en-Nesâî, *Sünenü'n-Nesâî el-Kübrâ*, I, 188 (no. 519); ed-Dârekutnî, *el-İlel*, VI, 142 (no. 1034).
- Rivayetin **Ziyâd b. Sa'd** tarihiyle gelen türevleri için bkz. Ahmed b. Ali el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, III, 47 (no. 981); İbn Huzeyme, III, 163 (no. 1827); ed-Dârekutnî, *el-İlel*, VI, 142 (no. 1034).
- Rivayetin **Muhammed b. el-Velid** tarihiyle gelen türevleri için bkz. Ebû Sa'id Muhammed b. Ali, *Fevâidu'l-İrâkıyyîn*, Mektebetü'l-Kur'ân, Kahire, I, 79 (no. 66).
- Rivayetin **Rabî'a b. Osmân** tarihiyle gelen türevi için bkz. Ahmed b. Ali el-Hatîb el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, III, 47 (no. 981); ed-Dârekutnî, *el-İlel*, VI, 142 (no. 1034).
- Rivayetin **Muhammed b. 'Aclân** tarihiyle gelen türevleri için bkz. Abdullâh b. el-Mübârek, *ez-Zühd*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, I, 456 (no. 1291); ed-Dârekutnî, *el-İlel*, VI, 142 (no. 1034); Abdullâh b. el-Mübârek, *el-Müsned*, Mektebetü'l-Ma'ârif, Riyad 1407, I, 39 (no. 68); İbn Asâkir, *Târihu Dimaşk*, XXXXXI, 53; Tirmizî, II, 129 (no. 316); Ahmed, *el-Müsned*, V, 296 (no. 22582); İbn Huzeyme, III, 162 (no. 1825); el-Humeydî, *Müsnedü'l-Humeydî*, 105 (no. 211); el-Humeydî, *Müsnedü'l-Humeydî*, I, 203 (no. 421).
- Rivayetin **Abdullâh b. Sa'id** tarihiyle gelen türevleri için bkz. Buhârî, I, 391 (no. 1110); ed-Dârekutnî, *el-İlel*, VI, 142 (no. 1034); İbn Huzeyme, III, 163 (no. 1827); el-Beyhakî, *Sünenü'l-Beyhakî el-Kübrâ*, III, 53 (no. 4702); 194 (no. 5485).
- Rivayetin **Zeyd b. Ebû Üneys** tarihiyle gelen türevleri için bkz. İbn Hibbân, VI, 245 (no. 2498); ed-Dârekutnî, *el-İlel*, VI, 142 (no. 1034).
- Rivayetin **Ubeydullâh b. 'Ömer** tarihiyle gelen türevleri için bkz. et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-Evsat*, IX, 77 (no. 9175).

x formatındaki naklin toplam doğru nakil ihtimali sayısı:

$$\delta_x = 2^m - 1 = 2^{17} - 1 = 131072 - 1 = 131071$$

f : farklı nakil formatlarının sayısı.

$$f = (m/m + r/r + t/t + \dots + s/s) = 1$$

Toplam ihtimal sayısı:

$$\varepsilon = 2^m + 2^r + 2^t + \dots + 2^s - (f-1) = 2^{17} - (1-1) = 131072$$

x formatındaki naklin doğru olma ihtimali:

$\omega_x = x$ formatındaki naklin toplam doğru nakil ihtimali sayısı/Toplam ihtimal sayısı = δ_x / ε

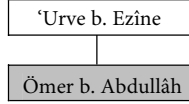
$$\omega_x = \delta_x / \varepsilon = 131071 / 131072$$

24. Rivayet

أخبرني الحرمي بن أبي العلاء، قال: حدثنا الزبير بن بكار، قال: حدثني عروة بن عبد الله بن عروة بن الزبير، عن عروة بن أذينة، قال: أنشد ابن جندب الهذلي ابن أبي عتيق قول العرجي:

وما أنسم الأشياء لا انس قولها ... لخدمها قومي أسألني لي عن الوتر
فقال يقول الناس في ست عشرة ... فلا تعجلي منه فإنك في أجر.

Ömer b. Abdullâh bu şiiri 'Urve b. Ezîne'den aktarmaktadır.³⁴

Haber kaynağı 'Urve b. Ezîne'den Ömer b. Abdullâh'ın yaptığı bu aktarımı destekleyen ya da yalanlayan başka bir aktarıcı bulunamadı. Bu hâliyle yukarıdaki aktarım *bir meçhul kişinin aktarımı* şeklinde değerlendirilir.

Şekil-2 de görüldüğü üzere, Ömer b. Abdullâh'ın yaptığı bu nakil yoluyla ulaştırdığı haberin doğruluğu ile ilgili olarak 16 ihtimal vardır. Bunlardan 9 tanesi doğru, 7 tanesi yanlıştır. Dolayısıyla bu naklin doğru olma ihtimali:

$$\omega = \text{Toplam doğru haber ihtimali sayısı} / \text{Toplam ihtimal sayısı} = \delta / \varepsilon$$

$$\omega = \delta / \varepsilon = 9/16$$

Rivayetin 'Utbe b. Abdullâh' tarikiyle gelen türevleri için bkz. Ebû Dâvud, Dâru'l-Fikr, (tahkik Muhammed Muhyiddîn), I, 181 (no. 468); Ahmed, *el-Müsned*, V, 311 (no. 22705); ed-Dârekutnî, *el-İlel*, VI, 142 (no. 1034).

Rivayetin Muhammed b. İshâk tarikiyle gelen türevleri için bkz. İbn Huzeyme, III, 163 (no. 1827). Rivayetin Muhammed b. Abdurrahmân tarikiyle gelen türevleri için bkz. et-Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XXIII, III, 241 (no. 3280).

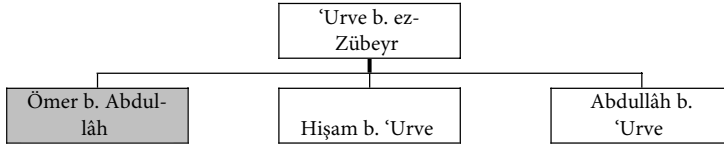
³⁴ Bkz. Ebu'l-Ferec el-İsfehânî, *el-Egâni*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, ikinci baskı, I, 384; İbn Asâkir, *Târîhu Dimâşk*, XXXI, 231.

25. Rivayet

وحدثني هشام بن عروة، وعمر بن عبد الله بن عروة، عن عروة بن الزبير، عن عائشة رضي الله عنها، قالت: لما قدم رسول الله صلى الله عليه وسلم المدينة قدمها وهي أوبأ أرض الله من الحمى، فأصاب أصحابه منها بلاء وسقم، فصرف الله تعالى ذلك عن نبيه صلى الله عليه وسلم؛ قالت: فكان أبو بكر وعمر بن فهيرة وبلال موليا أبي بكر مع أبي بكر في بيت واحد، فأصابتهم الحمى، فدخلت عليهم أعودهم...

Ömer b. Abdullâh yukarıdaki rivayeti dedesi 'Urve b. ez-Zübeyr'den aktarmaktadır.

Haber kaynağı 'Urve b. ez-Zübeyr'den Ömer b. Abdullâh'ın yaptığı bu aktarımı tesbit edebildiğimiz iki ayrı râvi desteklemektedir. Her iki rivayet de benzer formattadır. Bu formata x adı verilsin. Aralarında ikinci bir format tanımlamayı gerektirecek bir aykırılık bulunmamaktadır.³⁵ Bu hâliyle yukarıdaki aktarım üç meçhul kişinin benzer aktarımı şeklinde değerlendirilir:

x formatındaki naklin toplam doğru nakil ihtimali sayısı:

$$\delta_x = 2^m - 1 = 2^3 - 1 = 8 - 1 = 7$$

f : farklı nakil formatlarının sayısı.

$$f = (m/m + r/r + t/t + \dots + s/s) = 1$$

Toplam ihtimal sayısı:

$$\varepsilon = 2^m + 2^r + 2^t + \dots + 2^s - (f-1) = 2^3 - (1-1) = 8$$

x formatındaki naklin doğru olma ihtimali:

$$\omega_x = x \text{ formatındaki naklin toplam doğru nakil ihtimali sayısı} / \text{Toplam ihtimal sayısı} = \delta_x / \varepsilon$$

$$\omega_x = \delta_x / \varepsilon = 7 / 8$$

³⁵ Rivayetin **Ömer b. Abdullâh** tarihiyle gelen türevi için bkz. Abdülmelik b. Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyyetü li-bni Hişam*, Dâru'l-Ceyl, Beyrut 1411, III, 132; II, 315; İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1379, VII, 263; İsmâil b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Mektebetü'l-Me'ârif, Beyrut, III, 222.

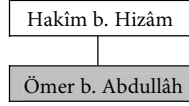
Rivayetin **Hişam b. 'Urve** tarihiyle gelen türevleri için bkz. Abdülmelik b. Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyyetü li-bni Hişam*, III, 132; II, 315; İbn Hacer, *Fethu'l-bâri*, Dâru'l-Ma'rife, VII, 263; İsmâil b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Mektebetü'l-Me'ârif, Beyrut, III, 222.

Rivayetin **Abdullâh b. 'Urve** tarihiyle gelen türevi için bkz. Ahmed, *el-Müsned*, VI, 65 (no. 24405); 221 (no. 25898); Abdülmelik b. Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyyetü li-bni Hişam*, II, 315; İsmâil b. Ömer, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, Beyrut, III, 222.

26. Rivayet

وقد روى إسحاق في مسنده من طريق عمر بن عبد الله بن عروة بن الزبير أن حكيم بن حزام قال: يا رسول الله، ما اليد العليا؟ قال: التي تعطي ولا تأخذ.

Ömer b. Abdullâh bu rivayetinde, Hakîm b. Hizâm'dan bir hadis aktarıyor.³⁶

Kendisinin bu olayı gözlemlemiş olması tarihen mümkün değildir. Haber kaynağını vermeden tanık olmadığı bir olayı aktardığı için aktarım türü F2'dir.

Şekil-1 de görüldüğü üzere, Ömer b. Abdullâh'ın yaptığı bu nakil yoluyla ulaştırdığı haberin doğruluğu ile ilgili olarak 4 ihtimal vardır. Bunlardan 1 tanesi doğru, 3 tanesi yanlıştır. Dolayısıyla bu naklin doğru olma ihtimali:

$$\omega = \text{Toplam doğru haber ihtimali sayısı} / \text{Toplam ihtimal sayısı} = \delta / \varepsilon$$

$$\omega = \delta / \varepsilon = 1/4$$

Ömer b. Abdullâh b. 'Urve'nin Meçhuliyetinin Giderilmesi³⁷

Ömer b. Abdullâh b. 'Urve'nin tesbit edebildiğimiz kadarıyla toplam 26 senetli nakli mevcuttur. Yani N=26

Nâkilin nakillerinden elde ettiği değerler:

1. nakil: nâkilin dört doğrulayanı vardır. Dolayısıyla ${}_1\omega_x = 31/32$

2. nakil: nâkilin on doğrulayanı vardır. Dolayısıyla ${}_2\omega_x = 2047/2048$

3. nakil: nâkilin bir doğrulayanı vardır. Dolayısıyla ${}_3\omega_x = 3/4$

4. nakil: nâkilin aktarım türü F₂ dir.³⁸ Dolayısıyla ${}_4\omega_x = 0$

5. nakil: nâkilin iki doğrulayanı vardır. Dolayısıyla ${}_5\omega_x = 7/8$

6. nakil: nâkilin iki doğrulayanı vardır. Dolayısıyla ${}_6\omega_x = 7/8$

7. nakil: nâkil aktarımında yalnızdır.³⁹ Dolayısıyla ${}_7\omega_x = 1/2$

³⁶ Bkz. İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, III, 298. İbn Hacer bu rivayeti İbn İshâk'ın müsnedinden aktarıyor ve senedi sadece Ömer b. 'Abdullâh'tan itibaren veriyor. Müsnedin bugün için elimizde kalan kısmında bu rivayet ne yazık ki bulunmuyor. Senedine ulaşamadığımız için ilk başta bu rivayeti dikkate almak istemedik. Ancak daha sonra, senedin kısmen mevcut olmasına istinaden haberi hesaplara dâhil etmeyi uygun gördük. İleride hadisin senetli hâli bulunur ve Ömer b. 'Abdullâh ile Hakîm b. Hizâm arasında bir râvi olduğu saptanırsa 26. rivayet F₂ türünden çıkarılır ve hesaplamalar buna göre tashih edilir. Bu düzeltmenin vâki olması durumunda râvimizin doğruluk kat sayısı η sadece iki puan değişir.

³⁷ Adı geçen makalemize bkz. s. 53–55.

³⁸ η nâkilin doğru aktarımında bulunma eğilimini gösterir. Dolayısıyla F_{2i}'nin etkisi η açısından belirleyici değildir. Aktarım türü tümüyle yanlış olduğu için nâkilin aldığı değer sıfırdır.

8. nakil: nâkil aktarımında yalnızdır. Dolayısıyla ${}_8\omega_x = 1/2$
9. nakil: nâkilin bir doğrulayanı vardır. Dolayısıyla ${}_9\omega_x = 3/4$
10. nakil: nâkil aktarımında yalnızdır. Dolayısıyla ${}_{10}\omega_x = 1/2$
11. nakil: nâkil aktarımında yalnızdır. Dolayısıyla ${}_{11}\omega_x = 1/2$
12. nakil: nâkil aktarımında yalnızdır. Dolayısıyla ${}_{12}\omega_x = 1/2$
13. nakil: nâkilin aktarım türü F_2 dir. Dolayısıyla ${}_{13}\omega_x = 0$
14. nakil: nâkil aktarımında yalnızdır. Dolayısıyla ${}_{14}\omega_x = 1/2$
15. nakil: nâkilin bir doğrulayanı vardır. Dolayısıyla ${}_{15}\omega_x = 3/4$
16. nakil: nâkilin aktarım türü F_2 dir. Dolayısıyla ${}_{16}\omega_x = 0$
17. nakil: nâkil aktarımında yalnızdır. Dolayısıyla ${}_{17}\omega_x = 1/2$
18. nakil: nâkilin bir doğrulayanı vardır. Dolayısıyla ${}_{18}\omega_x = 3/4$
19. nakil: nâkil aktarımında yalnızdır. Dolayısıyla ${}_{19}\omega_x = 1/2$
20. nakil: nâkil aktarımında yalnızdır. Dolayısıyla ${}_{20}\omega_x = 1/2$
21. nakil: nâkil aktarımında yalnızdır. Dolayısıyla ${}_{21}\omega_x = 1/2$
22. nakil: nâkilin iki doğrulayanı vardır. Dolayısıyla ${}_{22}\omega_x = 7/8$
23. nakil: nâkilin on altı doğrulayanı vardır. Dolayısıyla ${}_{23}\omega_x = 131071 / 131072$
24. nakil: nâkil aktarımında yalnızdır. Dolayısıyla ${}_{24}\omega_x = 1/2$
25. nakil: nâkilin iki doğrulayanı vardır. Dolayısıyla ${}_{25}\omega_x = 7/8$
26. nakil: nâkilin aktarım türü F_2 dir. Dolayısıyla ${}_{26}\omega_x = 0$

x_1 Ömer b. Abdullâh b. 'Urve olmak üzere,

$$\eta_{x1} = ({}_1\omega_x + {}_2\omega_x + {}_3\omega_x + \dots + {}_N\omega_x) / N$$

$$\eta_{x1} = (31/32 + 2047/2048 + 3/4 + 0 + 7/8 + 7/8 + 1/2 + 1/2 + 3/4 + 1/2 + 1/2 + 1/2 + 0 + 1/2 + 3/4 + 0 + 1/2 + 3/4 + 1/2 + 1/2 + 1/2 + 7/8 + 131071/131072 + 1/2 + 7/8 + 0) / 26$$

$$\eta_{x1} = 0,5757$$

$$\eta_{\text{Ömer b. Abdullâh b. 'Urve}} = 0,575$$

$$\eta_{\text{Ömer b. Abdullâh b. 'Urve}}^{40} = \% 57,5$$

Ömer b. Abdullâh b. 'Urve'nin 26 aktarımından 11'inde hiç bir doğrulayanı bulunmaması onun güvenilirlik kat sayısının yüzde ellilere yerleşmesinin en temel nedenidir. Kalan rivayetlerinde önemli ölçüde doğrulayanı vardır. Ancak

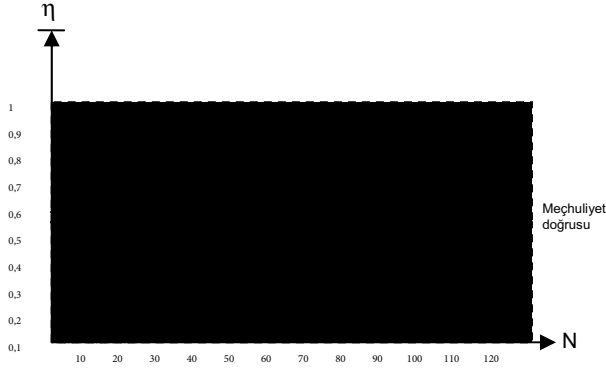
³⁹ η nâkilin doğru aktarımda bulunma eğilimini gösterir. Dolayısıyla F_{21} 'nin etkisi η açısından belirleyici değildir. Bu nedenle F_{21} çıkarılırsa nâkilin aldığı değer $1/2$ kalır.

⁴⁰ Şayet kullandığımız râviler meçhul değil de ma'lum râviler olsaydı bu sonuç daha az hatalı çıkardı. Ömer b. Abdullâh b. 'Urve'nin kaynaklarda bulduğumuz bu 26 rivayetinden başka *senetli* bir rivayeti tespit edildiği takdirde hesaplamalara dâhil edilmesi gerektiği açıktır.

bunlardan elde ettiği puanı F_2 türünden olan dört aktarımı aşındırmış görünmektedir.⁴¹

Elde edilen sonuçlara dayanılarak nâkil için aşağıdaki tablo hazırlanır:⁴²

Râvi	(N) Rivâyet adedi	(η) Güvenirlilik kat sayısı	(P) Gücü
Ömer b. Abdullâh b. 'Urve	26	% 57,5	1,95

Şekilde Ömer b. Abdullâh b. 'Urve'in güç grafiğindeki konumu görülüyor.

⁴¹ Ömer b. Abdullâh b. 'Urve'nin güvenirlilik kat sayısının %57,5 çıkması bu râvinin rivayet ettiği hadisler açısından ne anlama gelir sorusunu şöyle cevaplamak mümkündür: Bulunan bu kat sayı, rivayet zincirlerinde Ömer b. Abdullâh b. 'Urve'nin geçtiği bütün hadislerin doğruluk derecesi (ω) hesaplanırken kullanılır. Bu da, ilgili *kademede ve kolda* doğruluk yüzdesinin (ω) bu değerden daha düşük olacağı anlamına gelir. Çünkü η , hadislerin doğru olma ihtimalleri hesaplanırken, bir *çarpan* olarak denklemlerde yer alır. Şayet ele alınan bir hadisin bütün tarihleri Ömer b. Abdullâh b. 'Urve'nin üzerinden geçiyorsa, o takdirde, söz konusu hadisin Peygamber'e (s.a.v.) ait olma ihtimalinin %57,5'den daha büyük çıkmayacağını şimdiden kestirmek mümkündür.

⁴² Bir nâkilin rivayet adedi (N) ile güvenirlilik kat sayısı (η) birlikte değerlendirildiğinde nâkilin gücü ortaya çıkar. Ömer b. Abdullâh b. 'Urve'in güvenirlilik kat sayısı %57,5 olmasına rağmen rivayet adedi düşük olduğu için çok güçlü bir râvi sayılmaz. Bir başka nâkilin aynı güvenirlilik kat sayısını 1000 adet rivayet ile tutturduğu varsayılırsa güç (P) kavramı daha iyi anlaşılır. Takdir edilir ki böylesi bir râviyi bir makale çalışmasında takdim etmek mümkün değildir.

Bir nâkilin gücü (P) o nâkilin güvenirlilik kat sayısının %50 'den farkıyla rivayet adedinin çarpımına eşittir.

$$P = (\eta - \%50) * N$$

$$P = (\% 57,5 - \%50) * 26$$

$$P = 0,075 * 26$$

$$P = 1,95$$

P açısından artan her pozitif değer nâkilin ne denli *güçlü* olduğunu anlatırken, eksilen her negatif değer de nâkilin ne denli *güçsüz* olduğunu ifade eder.

Münekkidlerin râvileri değerlendirirken güç kavramını dikkate alıp almadıkları hususu belirsizliği ni korumaktadır. Bu alanda çalışmalar yapıldıkça bu durum açıklığa kavuşacaktır.

Değerlendirme

Cerh ve ta'dil kitaplarında râviler için kullanılan rütbelere, nâkillerin güvenilirlik kat sayılarını anlatan sözel değerlendirmelerdir. İhtimal hesapları merkezli hadis rivayet sistemi modelinde bir nâkil için elde edilen sayısal güvenilirlik kat sayısı η ile bu rütbelere arasında bir mukayese yapma imkânını oluşturmak üzere bu rütbelere en yaygın kullanımlarını aşağıdaki gibi gruplandırma yoluna gittik. Daha sonra gruplara kademe kademe sayısal karşılıklar atadık. Böyle yapmakla rütbelere genel⁴³ olarak kullanılmış olabilecekleri sayısal aralıkları tesbit etmeyi amaçladık.⁴⁴

<i>sikatün sikatün ya da sikatün hâfizun</i>	100 – 80
<i>sikatün ya da mutkinun ya da adlün</i>	80 – 60
<i>sadükun ya da lâ ba'se bihi ya da sadükun seyyiu'l-hıfzi ya da yehimu ya da makbûlün mechûlu'l-hâli ya da mestûrun</i>	60 – 40
<i>za'ifun ya da lem yûsak ya da mechûlün ya da metrûkun ya da vâhi ya da sâkitun</i>	40 – 20
<i>uttuhime bi'l-kizbi ya da kezzâbun</i>	20 – 0

Ömer b. Abdullâh b. 'Urve'nin cerh ve tadil kitaplarında yukarıdaki rütbelere hangileri ile tanımlandığına baktığımızda, İbn Hacer'in kendisine *makbûlün* dediğini görürüz.⁴⁵ Bu rütbenin %60 ilâ %40 aralığında kaldığı müşâhede edilir. İhtimal hesapları merkezli hadis rivayet sistemi modelini kullanarak Ömer b. Abdullâh b. 'Urve için bulduğumuz güvenilirlik kat sayısı $\eta = \% 57,5$ 'dir. Buradan hareketle, İbn Hacer'in incelediğimiz râvi için uygun gördüğü rütbe ile bizim bulduğumuz güvenilirlik kat sayısının örtüştüğü yorumunu yapmak mümkündür.

⁴³ Burada şöyle bir itirazda bulunulabilir: Münekkidler aynı rütbelere kullanmış olsalar bile aynı sayısal aralığı kastetmemiş olabilirler. Bu itiraz yerindedir. Bu sakıncanın ortadan kaldırılması gayesiyle, böyleleri bir genelmeden sonra, her rütbe o rütbeyi kullanan münekkidde bağlı olarak ayrıca tartışılacaktır.

⁴⁴ Burada tarafımızdan ortaya konulan bu lineer yaklaşım, sadece bir fikir verme düşüncesine yöneliktir. Bir başkası pekâlâ bu rütbelere daha farklı şekilde gruplayıp daha farklı sayısal aralıklar belirleyebilir. Ancak hadis râvilerinin tümünün güvenilirlik kat sayıları hesaplandığında bu tablonun gerçek değerleri ortaya çıkacaktır. Hatta böyle bir tabloyu her bir münekkid için hazırlamak mümkün olacaktır.

⁴⁵ Bkz. İbn Hacer, *Takribu't-Tehzib*, Dâru'r-Ruşeyd, Suriye 1986/1406, I, 414 (no. 4931).

İbn Hibbân *es-Sikât* adlı kitabında Ömer b. Abdullâh b. 'Urve'ye yer vermiştir.⁴⁶ Biyografisini verirken güvenilirliğiyle ilgili ayrıca bir değerlendirmede bulunmaz. Hadisçiler nazarında bu kitaba giren isimlerin, İbn Hibbân'dan *sika* sayılabilmek için *yeter* not aldıkları düşünülür. Zira İbn Hibbân bu tanımlamayı geniş bir yelpazede kullanmış, kitabına çok güvenilir kimseleri aldığı gibi hakkında cerh bulunmayan râvileri de almıştır.⁴⁷ Bu açıdan baktığımızda, İbn Hibbân'ın kitabına almakla *sika* saydığı nâkillerin %40 ilâ %100 aralığında kaldığını düşünmekteyiz. Hâl böyle olunca, bizim râvimiz için bulduğumuz değerle İbn Hibbân'ın değerlendirmesinin çelişmediği görülür.

ez-Zehebî Târihu'l-İslâm adlı eserinde çalışmamızda incelenen râvi için *kâne sikaten hıyâran* değerlendirmesinde bulunur.⁴⁸ *Sika* kelimesinin tabloda belirlediğimiz aralıkta kullanıldığını düşünürsek, bizim bulduğumuz değerle mutabık olmadığını görürüz. Zira %57,5 rakamı %80 - %60 aralığında değildir. Kanaatimiz o ki, *ez-Zehebî* burada bu kelimeyi aynı İbn Hibbân gibi geniş anlamıyla kullanmıştır.

Görüldüğü üzere râviler için kullanılan rütbelerin tanımlanmış kesin sınırları mevcut değildir. Bir münekkidin bir rütbeye yüklediği anlam ile bir başka münekkidin aynı rütbe için öngördüğü mana aynı kuvvette değildir. Hatta bir münekkidin bir kitabında kullandığı mana ile bir başka kitabında kastettiği mana aynı olmayabilir. Nitekim *ez-Zehebî*'nin *Tezkiretü'l-huffâz* adlı kitabında genel olarak *sikatün* kelimesine verdiği anlam ile yukarıda kullandığı anlam yoğunluğu birbirinden farklıdır.⁴⁹

Bu durumu şöyle izah edebiliriz: 100 üzerinden yapılan puanlandırmalar beş üzerinden yapılan nazaran daha dakiktir. Beş üzerinden yapılan puanlandırmalarda durumları gerçekte birbirinden farklı pek çok öğrenci aynı gruba dâhil olmaktadır. Benzer şekilde, hadis münekkidlerinin râviler için kullandıkları puanlandırma sistemi de az sayıda kelime ya da kelime türevlerinden meydana gelmektedir. Üstelik bu kelimelerin, sayılardan farklı olarak, standart bir değeri de bulunmamaktadır. Bu durum değerlendirmelerdeki *izâfilik* düzeyini iyice artırmaktadır.

Hadislerin, râvilerin bu rütbelerinden yola çıkılarak değerlendirildikleri düşünülecek olursa, aynı göreceliliğin hadislere taşındığı da söylenebilir. İşte bu yüzden, bazıları nezdinde zayıf olan kimi hadisler başkaları katında hasen ya da sahih olabilmektedir. Diğer taraftan, değerlendirme dili râvilerde olduğu

⁴⁶ Bkz. İbn Hibbân, *es-Sikât*, VII, 166 (no. 9491).

⁴⁷ Bkz. Mehmet Ali Sönmez, *İbnu Hibbân ve Cerh-Ta'dil Metodu*, Umran Yayınevi, s. 29.

⁴⁸ Bkz. *ez-Zehebî, Târihu'l-İslâm*, Dâru'l-Kütübü'l-'Arabî, Beyrut 1991, I, 826.

⁴⁹ Râvilerin güvenilirlik kat sayıları hesaplandıkça hangi münekkidin hangi rütbeyi hangi aralıkta kullandığı konusunda daha fazla şey söylemek mümkün olacaktır.

gibi hadislerde de kıttır; birkaç kelimeyi geçmez. Bu da, kuvvetleri birbirinden farklı pek çok hadisin aynı kategoride kalmasını zorunlu kılmıştır.

İhtimal hesapları merkezli hadis rivayet sistemi modeli tarafımızdan ilk defa ortaya atılıp, çalışılmaya başlanırken bu karmaşanın ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Gerek râvileri gerekse hadisleri, değerleri herkesçe malum rakamlara dayanan bir yaklaşımla yeniden tahlil ederek, hadislerin üzerindeki sis bulutunu yok etmek ve bu sisli görüntünün yerine net bir manzaranın ortaya çıkarılması gaye edinilmiştir. Elinizdeki çalışmada bu yolda ilk adım atılarak Ömer b. Abdullâh b. 'Urve'nin güvenilirlik kat sayısı η rakamsal olarak hesaplanmış; böylece, az sayıdaki sözel değerlendirmelerin çok sayıdaki göreceli anlamaları yerine, sıfır ila yüz aralığında *belirli* bir sayı elde edilmiştir. Dolayısıyla, tekrar ifade etmek gerekirse, tarafımızdan ortaya atılan teori ışığında yapılan hesaplamalara göre Ömer b. Abdullâh b. 'Urve'nin güvenilirlik kat sayısı % 57,5'tir.

Ömer b. Abdullâh b. 'Urve'nin Güvenilirlik Katsayısı: İhtimal Hesapları Merkezli Hadis Rivayet Sistemi Teorisine Bir Uygulama

Özet: Bu çalışma, ihtimal hesapları merkezli hadis rivayet sistemi teorisinin nâkilleri üzerinden bir tatbikatını ihtiva etmektedir. Meçhûliyeti giderilmek üzere seçilen râvi etbâ'u't-tâbi'in'den Ömer b. Abdullâh b. 'Urve b. ez-Zubeyr' dir. Nâkilin kaynaklarda yer alan senetli bütün rivayetleri tespit edilip analiz edilerek meçhul nâkillere dayalı güvenilirlik kat sayısı η hesaplanmıştır. Makalenin sonuç kısmında hadis münekkidlerinin söz konusu râvi ile alâkalı olarak öngördükleri cerh ve ta'dil lafızlarının dereceleri ile burada örneğini sunduğumuz ihtimal hesapları merkezli hadis rivayet sistemi teorisine hesaplanan η mukayese edilerek bir değerlendirmede bulunulmuştur.

Atıf: Halis AYDEMİR, "Ömer b. Abdullâh b. 'Urve'nin Güvenilirlik Kat sayısı: İhtimal Hesapları Merkezli Hadis Rivayet Sistemi Teorisine bir Model", *Hadis Tetkikleri Dergisi (HTD)*, III/2, 2005, ss. 7-36.

Anahtar kelimeler: Rivayet, Ömer b. Abdullâh b. 'Urve b. ez-Zubeyr, ihtimal hesapları, hadis, matematiksel analiz.